

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

16(25)
2016

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI VILNIUS 2016

Leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ (Sutartis Nr. LIP-078/2016)

REDAKcinė KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris
Kalifornijos universitetas, San Diegas

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinės KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytytis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytytis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Šeima ir kalendorinės šventės sovietinėje Lietuvoje	9
Family and Calendar Holidays in Soviet Lithuania. Summary	31

Waldemar Kuligowski

Festivalizing Tradition. A Fieldworker's Notes from the Guča Trumpet Festival (Serbia) and the Carnival of Santa Cruz de Tenerife (Spain)	35
Festivalizuojant tradiciją. Pastabos iš lauko tyrimų Gučos trimitų festivalyje (Serbija) ir Tenerifės Santa Kruso karnavale (Ispanija). Summary	53

Cozette Griffin-Kremer

Immigrant Integration through Festival: Technical Prowess, Empowerment and Inclusion in the Lily-of-the-Valley Festival in Rambouillet, France	55
<i>Pakalnučių</i> festivalis Rambujė (Prancūzija) kaip imigrantų integracijos būdas: jų meistriškumas ir socialinis pripažinimas. Santrauka	66

Iuliia Buyskykh

Carnival in Urban Protest Culture: The Case of Kyiv Early Euromaidan	69
Karnavalas miesto protesto kultūroje: ankstyvojo Kijevo Euromaidano atvejis. Santrauka	88

Monika Frėjutė-Rakauskienė

Etninių grupių pilietinė mobilizacija Pietryčių Lietuvoje: baltarusių, lenkų ir rusų savanoriškos organizacijos	91
Civic Mobilization of Ethnic Groups in Southeastern Lithuania: Belarusian, Polish and Russian Voluntary Organizations. Summary	123

Vidmantas Vyšniauskas

Kultūriškumas sovietmečio Lietuvoje: kultūros namai ir Bažnyčia. Gižų atvejis	127
Cultural Identities in Soviet Lithuania: The Soviet Culture House and the Church. The Case of Gižai. Summary	152

Aušra Jurčikonytė

Sovietinė industrija ir poindustrinės atmintys: Alytaus namų statybos kombinatas.....	155
Soviet Industry and Post-industry Memories: Alytus Houses Building Complex. Summary	174

Recenzinis straipsnis / Review Article

Jonas Mardosa

<i>Gyvenimo etnografija ar gyvenimas etnografijoje?</i>	177
<i>Ethnography of Life or Life in Ethnography? Summary</i>	194

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Vytis Čiubrinskas, Darius Daukšas, Jolanta Kuznecovienė, Liutauras Labanauskas, Meilutė Taljūnaitė. Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija (<i>Monika Frėjutė-Rakauskienė</i>)	197
Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais. Contemporary Approaches to the Self and the Other. V. Savoniakaitė (sud.) (<i>Aivita Putniņa</i>)	201
Ethnographies of Grey Zones in Eastern Europe: Relations, Borders and Invisibilities. I. Harboe Knudsen, M. D. Frederiksen (eds.) (<i>Victor C. de Munck</i>)	204
Lina Laurinavičiūtė-Petrošienė. Žanro virsmas: Žemaitijos Užgavėnių dainos (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	209

Konferencijos / Conferences

2015 m. SIEF XII kongresas Zagrebe (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	213
EASA kongresas Milane (<i>Vida Savoniakaitė, Vytis Čiubrinskas, Auksuolė Čepaitienė</i>)	219
Sureikšminant antropologiją: EASA seminaras Prahoje (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>) ...	223
EASA Medicinos antropologijos konferencija MAGic2015 (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>)	226
SIEF darbo grupės „Ritualiniai metai“ konferencija Findhorne, Škotijoje (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	228
Šventėms ir apeigoms skirta konferencija Samaroje (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	232
Etnologijos doktorantų konferencija VDU (<i>Viktorija Varanauskaitė, Gintarė Dusevičiūtė</i>)	235

Etninių grupių pilietinė mobilizacija Pietryčių Lietuvoje: baltarusių, lenkų ir rusų savanoriškos organizacijos

Monika Frėjutė-Rakauskienė

Straipsnyje, taikant sociologinę kokybinių tyrimų metodologiją, analizuojama Šalčininkų ir Švenčionių rajonuose veikiančių baltarusių, lenkų ir rusų savanoriškų organizacijų veikla mobilizuojant etnines grupes, kadangi šios organizacijos pripažįstamos kaip etninių grupių šiuose rajonuose pilietinės ir politinės mobilizacijos įrankis, kanalas. Organizacijų lyderiai suvokiami kaip individualūs etninės tapatybės veikėjai, darantys įtaką etninės grupės mobilizacijai, savanoriškų organizacijų veiklai ir iš dalies etninių grupių kolektyvinio etninio ir pilietinio identiteto turiniui, santykiui su valstybe, kurioje gyvena, ir ryšiams su kilmės valstybe. Miestai, kuriuose vyko tyrimas, driekiasi Lietuvos-Baltarusijos pasienyje, tad taip pat žvelgiama, kokį poveikį siena turi etninių grupių identiteto formavimuisi ir transformacijoms.

The article analyzes Belarusian, Polish, and Russian voluntary organizations in the Šalčininkai and Švenčionys districts (Lithuania) and the mobilization of ethnic groups, since these organizations are perceived as a channel for the civil and political mobilization of these ethnic groups. The leaders of such organizations are perceived as actors of individual ethnic identity who partly influence the mobilization of ethnic groups, the activities of voluntary organizations and content of collective ethnic and civic identities, and the relationship with the country of residence and with the country of origin. The cities where the research was performed are near the Lithuanian-Belarusian border. Therefore, the impact of the border on ethnic identity formation and transformation is also examined.

Dr. Monika Frėjutė-Rakauskienė, Lietuvos socialinių tyrimų centras, Etninių tyrimų institutas, Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius, el.paštas: monika@ces.lt

Įvadas

Remiantis kokybiniais interviu duomenimis analizuojama, kaip etniškai įvairialypiame Pietryčių Lietuvos regione vyksta skirtingų etninių grupių (baltarusių, lenkų ir rusų) pilietinė saviorganizacija (mobilizacija). Pusiaus struktūruotą

interview su savanoriškų organizacijų lyderiais metu analizuojama, kaip skirtingų organizacijų lyderiai mato ir konstruoja organizacijos, bendruomenės tikslus ir įprasmina atliekamas veiklas; ar skiriasi įvairių tiriamų etninių grupių organizacijų lyderių, atstovų požiūris į vietos baltarusių, lenkų ir rusų etnines bendruomenes, jų mobilizavimo procesus, į Lietuvos valstybę ir jos vykdomą etninę politiką ir į savo kilmės valstybę, turimus ryšius ir sąsajas, jos vaidmenį remiant tėvynainius, jų organizacijas ir bendruomenes.

Įvairiose studijose pilietinės organizacijos vadinamos skirtingai: savanoriškomis, nevyriausybinėmis, visuomeninėmis, ne pelno siekiančiomis, tačiau šiame straipsnyje vartosime savanoriškų organizacijų sąvoką, vartojamą studijoje *Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis* (Žiliukaitė, Ramonaitė, Nevinskaitė, Beresnevičiūtė, Vinogradnaitė 2006), kuri apima platų spektrą organizacijų, tokių kaip visuomeninės organizacijos ir asociacijos, paramos ir labdaros fondai, taip pat politinės partijos ir organizacijos, religinės bendruomenės, kurios gali būti apibrėžtos tokiais bendrais bruožais, kaip „laisva valia įkurtos, remiasi savanoriška naryste, nepriklausomos nuo valdžios, ne pelno organizacijos“ (Žiliukaitė 2006: 21).

Straipsnyje remiamasi interviu su etninių grupių savanoriškų organizacijų lyderiais Eišiškėse, Pabradėje, Šalčininkuose, Švenčionėliuose ir Švenčionyse duomenimis. Eišiškių ir Šalčininkų miestai priklauso Šalčininkų rajono savivaldybei, o Pabradė, Švenčionėliai ir Švenčionys – Švenčionių rajono savivaldybei. Organizacijų buvo ieškoma remiantis tirtų savivaldybių¹ informacija apie šiuose rajonuose veikiančias organizacijas, taip pat Šalčininkų ir Švenčionių rajonų savivaldybės kultūros centrų² informacija, kadangi kai kurios etninės (tautinių bendruomenių) organizacijos (meno kolektyvai) yra šių įstaigų padaliniai, kai kurios iš jų yra užsiregistravusios ir „Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centre“ kaip tautinių bendruomenių organizacijos, vykdančios savo veiklą tiriamuose rajonuose³. Informantai tyrimui buvo atrinkti diversifikuotai ne tik tikslingai apklausiant tam tikrų organizacijų, bendruomenių atstovus šiuose miestuose, bet ir „sniego gniūžtės“ principu, prašant informantus parekomenduoti geriausiai matomų, aktyviai veikiančių organizacijų atstovų kontaktų. Interview atlikti vykdant projektą „Etninės mažumos pietryčių Lietuvoje: etninio, pilietinio, regioninio ir lokalaus tapatumų raiška“. Projektas buvo įgyvendinamas

¹ Švenčionių rajono savivaldybė (žr. *Švenčionių...* 2016); Šalčininkų rajono savivaldybė (žr. *Šalčininkų...* 2016).

² Šalčininkų rajono savivaldybės kultūros centras (žr. *Meno kolektyvai* 2016); Švenčionių miesto kultūros centras (žr. *Kultūros centro meno kolektyvai* 2016a); Pabradės miesto kultūros centras (žr. *Kultūros centro meno kolektyvai* 2016b).

³ Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centro duomenų bazė, žr. tautinių bendruomenių organizacijos Šalčininkų ir Švenčionių rajonuose (NVO narės Šalčininkų... 2016; NVO narės Švenčionių... 2016).

Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institute ir buvo finansuotas Lietuvos mokslo tarybos (sutarties Nr. VAT – 50/2012). Šiame straipsnyje cituojami turtingiausi, temiška sodriausi interviu su aktyviausiai savo veiklą vykdančių baltarusių, lenkų ir rusų etninių organizacijų, bendruomenių, turinčių nevyriausybinę organizacijų (daugiausia asociacijų), taip pat religinių bendruomenių statusą, lyderiais, tačiau straipsnyje remtasi bei apibendrinimai pagrįsti ir kitų lauko tyrimo metu atliktų interviu duomenimis, kontekstine informacija. Iš viso buvo atlikti 39 pusiau struktūruoti interviu ne tik su įvairių baltarusių, lenkų, rusų savanoriškų organizacijų įvairaus amžiaus (esančių kartu ir politinių partijų – Lietuvos lenkų rinkimų akcijos (LLRA), Lietuvos socialdemokratų partijos (LSDP), Lietuvos liaudies partijos (LLP) atstovais, bendruomenių lyderiais ir nariais, bet ir su kitų organizacijų (pavyzdžiui, skautų, sporto, kultūros) atstovais, pilnamečiais moksleiviais, sporto ir muzikos mokyklų, darželių direktoriais, taip pat ir ekspertais (regioninių laikraščių redaktorais, kai kurių savivaldybių ir seniūnijų švietimo, kultūros, sporto skyrių vadovais) Pietryčių Lietuvoje. Norint užtikrinti informantų anonimiškumą ir atsižvelgiant į negausų (ypač baltarusių ir rusų) pasirinktų organizacijų skaičių tirtuose miestuose, šiame straipsnyje neįvardinama tikslūs etninių grupių savanoriškų organizacijų pavadinimai.

Kokybinio tyrimo metu buvo naudojamas klausimynas lietuvių ir rusų kalbomis, suskirstytas į keletą klausimų grupių, liečiančių organizacijos veiklą (jų susikūrimo priežastis; tikslus, siekius; pagrindinius finansavimo šaltinius; dalyvaujančiųjų organizacijoje apibūdinimą; tikslinę auditoriją, į kurią nukreipta organizacijos veikla; bendradarbiavimą su kitomis savanoriškomis organizacijomis, valstybinėmis institucijomis; įvairius turimus ryšius Lietuvoje arba užsienio šalyse; kilmės valstybių (istorinių tėvynių) vaidmenį organizacijų veikloje) bei organizacijos lyderių patirtį (požiūrį į etniškumą, jo svarbą; apie etninę kilmę ir tokius etniškumo dėmenis kaip kalba, religija; jų sąsajas ir tapatumą su vietove, regionu, valstybe bei savo kilmės valstybe; tarptautinius santykius; istorinę atmintį). Interviu analizuojami juos koduojant, atsižvelgiant į minėtas pagrindines temas, duomenis sisteminant ir apibendrinant, siekiant išsiaiškinti informantų kuriamas reikšmes. Interviu atlikti informanto pasiūlytoje vietoje, dažniausiai jam priimtinoje aplinkoje (t. y. darbo vietoje, įstaigoje, įvairių organizacijų patalpose, kavinėse). Prieš kiekvieną interviu informantas buvo trumpai supažindinamas su projekto pavadinimu, vykdytojais ir finansiniu rėmėju, pagrindiniais tikslais ir laukiamais rezultatais. Interviu, sutikus informantui, buvo įrašomi į diktofoną. Dauguma interviu buvo atlikti rusų kalba, kuri yra plačiai vartojama tirtose vietovėse, kiti vyko lietuvių kalba. Interviu anonimizuoti. Nebuvo susidurta su sunkumais, kliūtimis dėl sutikimo dalyvauti tyrime, daugelis paklaustų informantų geranoriškai sutiko duoti interviu ir dalyvauti tyrime. Vidutinė interviu trukmė – valanda ir daugiau. Lauko tyrimas atliktas 2013 m. balandžio – 2014 m. birželio mėnesiais.

Etninė gyventojų sudėtis tyrinėtuose miestuose

Analizuojant tyrimo duomenis, svarbu atsižvelgti į tai, kad skiriasi tyrinėtų dviejų savivaldybių (Šalčininkų ir Švenčionių rajonų) etninė sudėtis, o kartu skiriasi ir savivaldybėms priklausančių miestų etninė sudėtis bei čia esančių įvairių tirtų organizacijų skaičius bei aktyvumas. Pavyzdžiui, Šalčininkų rajone ir čia tirtuose miestuose dominuoja lenkų etninė grupė. Taip pat Šalčininkų rajono savivaldybėje dominuoja lenkams atstovaujanti politinė partija LLRA ir yra gausu įvairių savanoriškų etninių grupių organizacijų, bendruomenių (daugiausia lenkų, taip pat pavienių baltarusių ir rusų), vykdančių įvairią veiklą. O Švenčionių rajone ir čia tirtuose miestuose (išskyrus Pabradę) lenkų etninė grupė nėra dominuojanti, kaip ir jai atstovaujanti politinė partija rajono savivaldybės taryboje. Savanoriškų lenkams atstovaujančių organizacijų arba bendruomenių Švenčionyse nėra, kitaip nei sentikių ir stačiatikių religinių bendruomenių, baltarusių ir rusų bendruomenių. Aktyvesnė lenkų organizacijų veikla Švenčionių rajone yra vykdoma Pabradėje.

Lentelė. Kai kurių Pietryčių Lietuvos miestų gyventojai pagal tautybę, 2011 (Miestų... 2016).

Miesto pavadinimas	Iš viso (tūkst.)	Lietuviai (tūkst.; proc.)	Rusai (tūkst.; proc.)	Lenkai (tūkst.; proc.)	Baltarusiai (tūkst.; proc.)
Eišiškės	3416	286 (8,4)	109 (3,2)	2844 (83,2)	56 (1,6)
Šalčininkai	6358	877 (13,8)	453 (7,1)	4538 (71,4)	265 (4,1)
Švenčionys	4963	2799 (56,4)	860 (17,3)	860 (17,3)	226 (4,5)
Pabradė	5994	1607 (26,8)	1106 (18,4)	2681 (44,7)	316 (5,3)
Švenčionėliai	5771	4039 (70)	495 (8,6)	844 (14,6)	224 (3,9)

Kalbant apie etninę gyventojų sudėtį miestuose, kuriuose atliktas tyrimas, Eišiškėse, Pabradėje ir Šalčininkuose dominuoja lenkų etninė grupė, o lietuviai yra gyventojų mažuma, kituose dvejuose – Švenčionyse ir Švenčionėliuose – lietuviai sudaro gyventojų daugumą, lenkų ir rusų etninė grupė sudaro 17,3 proc. visų gyventojų Švenčionyse, o Švenčionėliuose lenkai sudaro 14,6 proc., rusai – 8,6 proc. visų gyventojų (žr. lentelę) (Miestų... 2016).

Teorija ir pagrindinės sąvokos

Pietryčių Lietuvos regione vykstantys permainingi istoriniai, politiniai ir kultūriniai procesai, turintys įtakos šio regiono gyventojų, skirtingų etninių grupių, santykiams, domina įvairių sričių mokslininkus – istorikus (pavyzdžiui, Stravinskienė 2010; 2011; 2012; Nikžentaitis 2011; Kamusella 2013; Sirutavi-

čius 2013), lingvistas (pavyzdžiui, Zinkevičius 1993; Gaučas 2004; Hogan-Brun, Ramonienė, Grumadienė 2005; Hogan-Brun, Ramonienė 2005), sociologus ir politologus (pavyzdžiui, Merkys, Balčiūnas, Balžekienė, Lapienienė, Pauliukaitė, Telešienė 2006; Balžekienė, Lapienienė, Merkys, Telešienė 2008; Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė 2012; Frėjutė-Rakauskienė 2015a; Frėjutė-Rakauskienė 2015b; Матулионис, Фреюте-Ракаускаене, Шлявайте 2013; Korzeniewska 2013; Kazėnas, Jakubauskas, Gaižauskaitė, Kacevičius, Visockaitė 2014), socialinius geografas (pavyzdžiui, Ubarevičienė, Burneika, van Ham 2015), etnologus (pavyzdžiui, Kalnius 1998), antropologus (pavyzdžiui, Daukšas 2008; Daukšas 2012; Daukšas 2014a). Dažniausiai tyrimo temos susijusios su skirtingų etninių grupių (dažniausiai lenkų) šio regiono gyventojų identitetų (pasienio, etnis, lokalus, regioninis, religinis, nacionalinis) klausimais ir istorinių, politinių ir kultūrinių (polonizacija, rusifikacija) procesų įtaka šiems identitetams.

Tačiau tyrimų, skirtų pilietinių organizacijų vaidmeniui mobilizuojant etnines mažumas ir konstruojant jų kolektyvinį identitetą Pietryčių Lietuvoje, nėra daug, kadangi dažniausiai tyrinėjama lenkų etninės grupės politinio dalyvavimo patirtis (politinių institucijų vertinimas, dalyvavimas rinkimuose etc.). Pavyzdžiui, yra studija apie Lietuvos lenkų etninės grupės tautinį ir politinį identitetą (Kazėnas, Jakubauskas, Gaižauskaitė, Kacevičius, Visockaitė 2014: 154), taip pat straipsnis apie Vilniaus rajono gyventojų rinkėjų elgesį ir balsavimo ypatumus (Ubarevičienė, Burneika, van Ham 2015: 235).

Aptariamame tyrime taikytas konstruktyvistinis požiūris į etniškumo ir identitetų „įgijimo“ procesus (Brubaker, Cooper 2000), kadangi analizuojamos ne pačios etninės grupės, bet jų „su(si)kūrimo“ mechanizmai bei grupių veikla (Brubaker, Loveman, Stamatov 2004: 45). Identitetas šiame straipsnyje suprantamas kaip kintantis ir konstruojamas (žr. plačiau Frėjutė-Rakauskienė, Marcinkevičius, Šliavaitė, Šutinienė 2013), remiantis Barthu (Barth 1969) ir Sandersu (Sanders 2002) bei kitais identiteto tyrinėtojais, pripažįstančiais konstruktyvistinę paradigmą, teigiančią identiteto kontekstualizavimo ir identiteto konstravimo analizės svarbą ir keliančią klausimus, kaip ir kokiais būdais šalies politika, įvairios institucijos ir socialiniai institutai, politinių interesų grupės formuoja kolektyvinį identitetą arba identitetą individualiame lygmenyje (Wimmer 2008; Penn 2008; Ore 2011 etc.). Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama etninių mažumų savanoriškų organizacijų lyderių vaidmeniui mobilizuojant etninę bendruomenę, kuriant etnines savanoriškas organizacijas ir vykdant įvairias veiklas, kurios sutelkia bendruomenę ir brėžia ribas tarp įvairių etninių bendruomenių. Šie lyderiai mokslininkų, analizuojančių etninius identitetus ir jų konstravimą įvardijami įvairiai. Pavyzdžiui, Yuval-Davis vartoja dvi sąvokas kalbėdama apie įvairių socialinių identitetų (rasinio, etninio, lyties etc.) konstravimą: priklausymas (angl. – *belonging*) ir priklausymo politika (angl. – *politics of belonging*), siejamus

su emociniu prisirišimu ir specifiniais politiniais projektais, siekiančiais konstruoti priklausymą tam tikrais būdais, tam tikruose kolektyvuose arba bendruomenėse (Yuval-Davis 2006: 197). Pasak mokslininkės, priklausymo politika yra paskatinta politinių veikėjų, kurie kovoja arba siekia populiarinti specifinius projektus konstruojant bendruomenę ir jos ribas, kartu naudoja ir ideologijas bei projektus, kuriais siekia populiarinti savo pačių galios pozicijas tiek bendruomenės viduje, tiek išorėje (Yuval-Davis 2006: 205). Kitas mokslininkas, Brubakeris, savo studijoje *Ethnicity without groups* kalba apie etnopolitinius verslininkus (angl. – *ethnic entrepreneurs*) ir etninius aktyvistus (angl. – *ethnic activists*), kurie mobilizuoja etnines grupes bendrai veiklai (Brubaker 2006), tačiau šis terminas siejamas daugiau su etninės ekonomikos sąvoka (Pecoud 2010).

Etninės pilietinės, savanoriškos organizacijos sukurtos daugiausia bendro identiteto, taip pat interesų ir bendrų vertybių pagrindu. Tokios pilietinės asociacijos kuriamos laikantis etniškumo ribų, tad kolektyvinė šių grupių atmintis sukurama įtvirtinant socialinį pasitikėjimą tarp grupės narių (Fennema, Tillie 2001: 35). Manoma, kad ne pelno (angl. – *nonprofit*) siekiančios organizacijos turėtų būti apolitiškos arba nedalyvauti politikoje, tačiau, kaip teigiama, tokių organizacijų misija savaime yra politinio pobūdžio, o be jos nėra motyvacijos bei struktūros, padedančios plėtotis bendruomenei (Chung 2005: 912).

Konstruojant etninį identitetą, svarbiausias veiksnys (kartu su kalba, religija, kultūra ir istorija) yra grupės narių etninė kilmė, kuri ir tampa dalyvavimo ir identifikavimosi su tam tikra grupe pagrindu (Zimmer 2003: 174–175), todėl jis vadinamas „atskiriančiu“ (angl. – *exclusive*) (Ignatieff 1993 cit. iš Hansen, Hesli 2009: 2). O konstruojant pilietinį identitetą, kad ir kokia būtų grupės narių etninė kilmė, svarbiausias saistantis veiksnys yra valstybė ir tapatinimasis su valstybe, kurioje gyvenama (Zimmer 2003: 174–175), todėl jis apibūdinamas kaip „įtraukiantis“ (angl. – *inclusive*) (Ignatieff 1993 cit. iš Hansen, Hesli 2009: 2). Rašant apie etninių grupių identitetus Pietryčių Lietuvoje, lokalus identitetas iš dalies papildo tiriamus etninį ir pilietinį identitetus (pavyzdžiui, Hansen, Hesli 2009: 3; Shulman 2002), nes ankstesnio tyrimo (*ENRI-East*) duomenys (žr. daugiau Matulionis ir kt. 2011; Frėjutė-Rakauskienė, Šliavaitė 2012; Матулионис, Фреюте-Ракаускаене, Шлявайте 2013; taip pat Daukšas 2008) atskleidė, kad Lietuvos lenkai stipriai tapatinasi su lokalia vieta (pavyzdžiui, miestu, gatve, gyvenamuoju namu) arba regionu (Vilniaus rajonas, kuris lenkų informantų vadinamas *Vilnija*). Svarbu atsižvelgti ir į tai, kad Pietryčių Lietuvos regionas ir tirti miestai driekiasi išilgai Lietuvos-Baltarusijos valstybinės sienos, o pasienio regionai ir siena, manoma, turi įtakos individualiam bei kolektyviniam ten gyvenančių etninių grupių etniam, pilietiniam ir pasienio (Wilson, Hastings 2000) identitetų konstravimui (pavyzdžiui, Örkény, Székelyi 2015; Nikiforova 2010; Sadowski 2008; Daukšas 2012; Daukšas 2014a; Čiubrinkas, Daukšas, Kuznecovienė, Labanauskas, Taljūnaitė 2014). Pavyzdžiui, kalbama apie ribines zonas (taip pat ir regi-

onus, besidriekiančius greta sienos, skiriančios dvi valstybes), kuriose „nacijų homogenizacijos procesas (siekiantis sutelkti visus valstybės teritorijoje gyvenančius piliečius) nebūtinai vienodai vyksta valstybės centre ir jos pakraščiuose“ (Daukšas 2014b: 25). Kaip etnis ir pilietinis identitetas yra konstruojamas Pietryčių Lietuvos regione (*ribinėse zonose*) ir kaip valstybių (Lenkijos, Lietuvos) politika, vykdoma etninių grupių atžvilgiu, istorinė valstybės teritorijos sienų kaita lemia įvairių kartų etninės ir pilietinės tapatybės konstravimą, tyrė ir antropologas Darius Daukšas (Daukšas 2012; Daukšas 2014a).

Baltarusių, lenkų ir rusų savanoriškų organizacijų pobūdis, veikla ir bendruomenių mobilizacijos procesai

Tirtuose miestuose apklaustos įvairios etninių grupių savanoriškos organizacijos: tirtų savivaldybių ir miestų kultūros centrų meno kolektyvai (folkloriniai ir estradiniai ansambliai, šokių kolektyvai), asociacijos, mokyklose įkurtos organizacijos (vaikų šokių ir dainų kolektyvai, liaudies kultūros būreliai) etc. Pažymėtina, kad tirtuose miestuose lenkų savanoriškų organizacijų, palyginti su kitomis etninėmis grupėmis, atrasta daugiausia. Tokių lenkų organizacijų daugiausia rasta ir jų atstovų apklausta Šalčininkuose, Eišiškėse, nė vienos nebuvo Švenčionyse bei pavienės rastos Švenčionėliuose ir Pabradėje. Eišiškėse ir Švenčionėliuose veikia Lenkų sąjungos⁴ skyriai. Lenkų organizacijos glaudžiai susijusios su politine partija LLRA ne tik aktyvaus bendradarbiavimo tarp politinės partijos ir kitų savanoriškų lenkų organizacijų ryšiais, bet ir neretai apklaustųjų savanoriškų organizacijų atstovai bei vadovai yra ir šios partijos nariai. Tiriamuose miestuose taip pat buvo apklausti tiek Šalčininkų, tiek Švenčionių rajone esančių pavienių baltarusių ir rusų organizacijų bei religinių bendruomenių atstovai.

Buvo apklausiami skirtingo amžiaus organizacijų lyderiai ir atstovai – tiek vyrai, tiek ir moterys, kuriuos sąlygiškai priskyrėme jaunajai (17–30 m.), vidurio (31–50 m.) ir vyresniajai kartai (50 m. ir vyresni) amžiaus grupei.

Visiems apklaustiems lenkų organizacijų lyderiams svarbi jų etninė kilmė, etniškumas, nors kai kurių šeimos yra mišrios. Pavyzdžiui, Šalčininkų rajono lenkų organizacijos vidurio amžiaus lyderė teigia, kad lenkiškumas yra jos esmė, to ją išmokė jos tėvai, o ji bando tai išugdyti ir savo vaikams, nors jos sutuoktinis yra lietuvis. Jai svarbu ne tik išlaikyti lenkiškas tradicijas, paveldėtas iš jos protėvių lenkų, ir išmokyti jų savo vaikus, taip pat kalbėti lenkų kalba su savo vaikais ir sutuoktiniu. Ji nesupranta tų lenkų, kurie leidžia vaikus į lietuviškas mokyklas, dažnai nesuprasdami, ką kalba mokytojai per tėvų susirinkimus (interviu Nr. 8, vyko rusų kalba). Kita vertus, nors ji yra lenkė, ji gerbia lietuviškas tradicijas, švenčia valstybines šventes, kelia Lietuvos vėliavą dėl to, kad gyvena

⁴Lietuvos lenkų sąjunga (*Związek Polaków na Litwie*) (žr. *Związek...* 2016).

Lietuvos valstybėje (ten pat). Kita jauno amžiaus lenkų jaunimo organizacijos lyderė Šalčininkų rajone sakosi, jog jai svarbi tiek jos etninė kilmė, tiek gyvenimas šioje vietovėje, tiek ir tai, kad ji – Lietuvos pilietė:

<...> aš pati esu iš lenkų šeimos, turinčios gilių tradicijų, kurios siekia 600 metų, kur buvo bajorų ir kurios tikrai turi savo... bet aš save identifikuoju kaip lietuvę. Taip, mano šaknys yra lenkų, taip, mano giminė gyvena Lenkijoje, bet aš esu lietuvė <...> (interviu Nr. 38, vyko lietuvių kalba).

Kitas, vyresnis informantas Švenčionių rajone pabrėžia lokalumo svarbą savo tapatumui, teigdamas, kad yra vietinis lenkas „tuteišas“: „Lenkas „tuteišas“. Vietinis. Na taip, va, matote, sunku pasakyti, kokios tautybės aš esu. Na, aš esu vietinis“ (interviu Nr. 19, vyko rusų kalba).

Baltarusių organizacijų lyderiams taip pat svarbi jų tautybė, nors šito viešai, kitaip nei lenkai, nedeklaruoja:

<...> Ne, aš baltarusė, aš baltarusė, aš apie tai visur aktyviai skelbiu, jeigu domisi šiuo klausimu. Ir aš visada didžiuojuosi, kad aš gimiau Baltarusijoje, nes yra dėl ko didžiuotis. Yra kuo. Nežiūrint į nieką. Aš savo tautybę oriai atstovauju. Ji man Dievo duota, krauju duota ir... taip, mes baltarusiai, nepolitiški, tiesa. Mes baltarusiai. <...> (interviu Nr. 20, vyko rusų kalba).

Baltarusių lyderiai pabrėžia gyvenamosios vietos, su kuria saisto ir šeima bei vaikai, svarbą. Apklaustieji savanoriškų baltarusių organizacijų lyderiai moka baltarusiškai, tačiau dėl sutuoktinio ir įgyto išsilavinimo rusų kalba šia kalba ir kalba namuose, tačiau jų vaikai jau labiau vartoja lietuvių kalbą. Akcentuojama ir integracijos į Lietuvos visuomenę svarba:

<...> Nori nenori, jeigu tu gyveni šioje respublikoje, tu privalai įsilieti į tai, kuo gyvena respublika. Tam kad įsilieti į Lietuvos Respubliką reikia, kad tu būtum panašus į lietuvį. Va tada bus viskas normaliai. <...> (interviu Nr. 6, vyko rusų kalba).

Daugelis apklaustųjų rusų organizacijų lyderių taip pat kilę iš mišrių šeimų, jų požiūris į etniškumą yra įvairus. Pavyzdžiui, stačiatikių bendruomenės Švenčionių rajone vidurio amžiaus atstovei labai svarbi vieta, kur gyvena, nes su šia vieta ją saisto stačiatikių cerkvė ir bendruomenė, kurios reikalais ji rūpinasi, nes, nors ji ir kilusi iš mišrios ruso ir lenko šeimos, ji priėmė mamos išpažįstamą stačiatikių tikėjimą (interviu Nr. 21, vyko lietuvių kalba). Sentikių bendruomenės vyresnio amžiaus atstovas sakosi, kad nors jis rusų tautybės, jis pakankamai integravosi į šį kraštą: „Lietuva manyje integravosi, aš į Lietuvą integruvausi.“ Informantas stebisi, kad kai kurie žmonės šitiek metų gyvendami Lietuvoje neišmoksta lietuviškai, ir teigia, kad Lietuva yra jo gimtinė ir jis labai prisirišęs prie vietos, krašto, kuriame gimė ir gyvena:

<...> Man tai viskas aišku. Tai Lietuva. Čia gimiau... <...> valstybė yra Lietuva, o čia yra gimtinė, gimtas lizdas. Tai tas vienkiemis dar yra... Kol aš būsiu gyvas, tol man ta vieta bus labai brangi ir svarbi. Ir tas pats yra mano vaikams.... Jeigu tik yra galimybė, tai tik į kaimą... tik į kaimą <...> (interviu Nr. 24, vyko lietuvių kalba).

Rusų organizacijos Švenčionių rajone vyresnio amžiaus atstovas sako, kad nesigėdija savo tautybės ir nėra tas žmogus, kuris jos išsižada, kadangi etniškumas ir buvimas rusu – jam labai svarbu (interviu Nr. 39, vyko rusų kalba). Informantas sakosi, daug kartų savęs klausė, kodėl jis pasiliko Lietuvoje. Jo manymu, jį Lietuvoje sulaiko gyvenamoji vieta ir būstas, nes daugelis jo draugų jau mirė, o jaunesnės kartos žmonių jis nebepažįsta. Jis jaučiasi gana vienišas ir svetimas tarp lietuvių, nenori akcentuoti savo tautybės ir negali lietuviu pakviesti paminėti gegužės 9-osios, kuri jam yra labai svarbi šventė (interviu Nr. 39, vyko rusų kalba). Kita vidurio amžiaus informantė, jaunimo organizacijos atstovė, kilusi iš mišrios ruso ir baltarusio šeimos, o ištekėjusi atvyko į Šalčininkų rajoną ir niekur nebenorinti iš čia važiuoti, be to, nori toliau plėtoti pradėtą projektinę veiklą jaunimo organizacijoje. Ji pabrėžė, jog jai nėra tiek svarbus etninis identitetas, kiek tai, kad yra žmogus (interviu Nr. 37, vyko lietuvių kalba). Vyresnio amžiaus rusei, kuri save kartu su savo vyru vadina moderniais sentikiais, jos etniniam identitetui svarbus tiek kilmės (genealoginis) aspektas, siejamas su tam tikra teritorija, tiek labai svarbi ir rusų kaip gimtoji kalba, kurią siejo su etniškumo išlaikymu ir perdavimu savo vaikams (interviu Nr. 5, vyko rusų kalba).

Tiek baltarusių, tiek ir rusų savanoriškų organizacijų lyderiai lenkų bendruomenę apibūdina kaip dominuojančią tiek politiškai, tiek kultūriškai, nors ir teigia, kad Švenčionių rajone ji nėra tokia aktyvi kaip Šalčininkų rajone (išskyrus Pabrądę). Lenkų bendruomenės ir jų savanoriškų organizacijų aktyvumo pagrindine priežastimi įvardijamas Lenkijos skiriamas finansavimas LLRA ir šios partijos bendradarbiavimas su lenkų bendruomene ir įvairiomis jų organizacijomis.

Tiek baltarusių, tiek ir rusų savanoriškų organizacijų lyderiai pažymi, kad lenkai šiame regione labai pabrėžia savo etniškumą, pasigendama pilietinio identiteto apraiškų (interviu Nr. 20, vyko rusų kalba; interviu Nr. 21, vyko lietuvių kalba; interviu Nr. 39, vyko rusų kalba; interviu Nr. 37, vyko lietuvių kalba). Viena informantė, dalyvaujanti vienos politinės partijos, atstovaujančios ne etninėms mažumų grupėms, veikloje, neigiamai vertina partijas, susikūrusias etniniu pagrindu, o ypač LLRA, kuri, jos manymu, kelia vien tik klausimus, susijusius su dvikalbiais gatvių užrašais, o šių klausimų eskalavimą ji tapatina su chaoso valstybėje kėlimu (interviu Nr. 21, vyko lietuvių kalba).

Baltarusių ir rusų organizacijos

Baltarusių bendruomenė tiek Šalčininkų, tiek Švenčionių rajone susikūrė atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Susikurti organizacijas paskatino, pasak jų lyderių, iškilusi siena tarp Lietuvos ir Baltarusijos, todėl ir viena pagrindinių ūkinių bendruomenių arba jų lyderių verslo veiklą yra vizų į Baltarusiją išdavimas norintiems aplankyti atskirtus savo giminaičius, kurie „pasiliko už sienos“, arba aplankyti savo gimtinę⁵. Deklaruojamas apklaustų baltarusių bendruomenių tikslas – puoselėti baltarusių kultūrą, kalbą, identitetą, taip pat užmegzti kultūrinius ryšius su kaimyniniais Baltarusijos rajonais (pavyzdžiui, Varanavo, Ivjevo) ir miestais savivaldybės lygmeniu, tačiau Švenčionių rajono baltarusių bendruomenės lyderės požiūriu, nors sutartys pasirašytos, bandymai užmegzti kontaktus ir bendradarbiauti yra nesėkmingi dėl Švenčionių rajono baltarusių bendruomenės prastos finansinės situacijos, kadangi sunku organizuoti išvyką dėl pabrangusio transporto ir vizų išlaidų (interviu Nr. 20, vyko rusų kalba). Švenčionių rajone esančios organizacijos tikslas iš pradžių buvęs apginti baltarusių teises, padėti jiems integruotis į Lietuvos visuomenę, spręsti įvairius Švenčionių rajone baltarusiams iškilusius klausimus (interviu Nr. 20, vyko rusų kalba). Lyderiai teigia, kad bendradarbiauja ir su kitomis etninėmis bendruomenėmis (Visagine, Vilniuje), kviečia jas į savo renginius, taip pat bendradarbiauja ir su baltarusių P. Skorinos mokykla Vilniuje.

Baltarusių organizacijos užsiima kultūrine veikla: organizuoja ir aktyviai dalyvauja įvairiuose kultūriniuose renginiuose Baltarusijoje, sutinka delegacijas, atvykstančias iš Baltarusijos (pavyzdžiui, Gardino, Slanimo). Šalčininkų rajono baltarusiai turi ir savo ansamblių, kuriame dainuojama baltarusių kalba ir kuris koncertuoja įvairiuose kultūros namuose (pavyzdžiui, Dieveniškėse, Jašiūnuose), taip pat Klaipėdoje, Visagine, Vilniuje (interviu Nr. 6, vyko rusų kalba). Kita vertus, pripažįstama, kad daugelis organizuojamų renginių yra daugiau uždari nei vieši (Baltarusijos poetų, rašytojų jubiliejai, religinės šventės, Naujųjų metų sutikimas, bendruomenės narių gimtadieniai). Didesni renginiai dažniausiai susiję su visos Lietuvos baltarusių sąjungos nariais (konferencijos, suvažiavimai). Baltarusiai Lietuvoje organizuoja ir švenčia du pagrindinius renginius – tai baltarusių dainos šventę ir Jonines (*Ivana Kupala*) (interviu Nr. 20, vyko rusų kalba).

Abėjuose tirtuose rajonuose gyvena nemažai baltarusių, tačiau manoma, kad Šalčininkų rajone šiuo metu iš dalies dėl migracijos bei asimiliacijos bendruomenė sumažėjo per pusę:

⁵ Baltarusių bendruomenių lyderiai teigė neturintys jokio finansavimo (išskyrus dalį pajamų Šalčininkų rajone, gaunamų iš ūkinės veiklos – vizų į Baltarusiją parengimo ir tai, kad savivaldybė jiems yra išskyrusi patalpas) (interviu Nr. 6, vyko rusų kalba).

<...> Daugumas pereina į pusę, sakykim, lietuvių pusę <...> Daugiau lietuviai, skaitosi. <...> dabar daugiau jaunimo mokosi daugiau lietuvių kalbos. Pagrindė mūsų baltarusių vaikai <...> pereina į lietuvių mokyklą. Ne lenkų, į lietuvių <...> (interview Nr. 6, vyko rusų kalba).

Net ir sumanymas įkurti baltarusių sekmadieninę mokyklą Švenčionių rajone nesulaukė palaikymo ir susidomėjimo bendruomenėje (interview Nr. 20, vyko rusų kalba).

Kalbant apie baltarusių Švenčionių rajone identitetą, pabrėžiama, kad kai kurie baltarusiai jau laiko save lietuviais arba tapatinasi su lenkais, todėl ir sumažėjo aktyviai organizacijos (bendruomenės) veikloje dalyvaujančių baltarusių:

<...> na kai kurie jau ir lietuviais save laiko. Prašau, tai jau (juokiasi) nieko nepadarysi, kiti laikai atėjo <...>. Apskritai pas mus aktyvių narių apie 80 žmonių. O ne aktyvių, kurie gimė Baltarusijoje, bet laiko save lenkais, yra kažkur 450 žmonių čia, Lietuvoje, Švenčionių rajone. Ir tie, kurie kilę iš Baltarusijos, ir jų palikuonys <...> (interview Nr. 20, vyko rusų kalba).

Minimas Lietuvos baltarusių organizacijų susiskaldymas:

<...> Žinote, yra keletas tų organizacijų tipų. Taip... vienos organizacijos, reiškia, kurios prieš ten visų valdžią Baltarusijos Respublikoje. <...> mes nesikišame į jų politiką, nesikišame į jų reikalus <...>, štai mūsų toks reikalas – palaikyti baltarusių kultūrą tam tikrame lygyje (interview Nr. 6, vyko rusų kalba).

Organizacijų lyderiai teigia, kad baltarusiai moka ir kalba baltarusių kalba, o ypač tie, kurie yra gimę Baltarusijoje, arba vaikai, kurie mokosi mokykloje baltarusių kalba ir baigę Baltarusijos universitetus:

<...> Jie (gimę Baltarusijoje. – *Aut. pastaba*) puikiai kalba baltarusių kalba, bet jie truputį gėdijasi ją parodyti visuomenėje. Todėl, kad lenkai tikriausiai daugiau taip aktyviai reiškia savo kalbą viešai. Mes... uždaroje sferoje mes tik-tai baltarusių kalba bendraujame. Bet tikriausiai visgi mūsų nepriklausomybės metai nepraėjo veltui. <...> Na, o taip, va, kažkur buityje vartojame baltarusių kalbą. Ir žinoma, jeigu žmogus išeina, baltarusis kažkur tai išeina, jis dabar bendrauja lietuvių kalba <...> (interview Nr. 6, vyko rusų kalba).

Baltarusiams, kaip ir rusams, jų identitetui ir istorinei atminčiai labai svarbi Antrojo pasaulinio karo pabaiga, pergalė prieš fašizmą ir dalyvavimas Gegužės 9-osios renginiuose. Tą dieną atvažiuoja atstovų ir iš Baltarusijos ambasados, padeda gėlių, pabendrauja su likusiais karo veteranais (interview Nr. 20, vyko rusų kalba). Manoma, kad ši svarba perduodama iš kartos į kartą, nes neretoje šeimoje yra protėvių, žuvusių fronte, ir jų pasakojamos istorijos (istorinė atmintis) apie Antrąjį pasaulinį karą perduodamos jaunimui, kuris kartu dalyvauja minėjimuose:

<...> tas fašizmas, turbūt išliko tokiu negatyviu suvokimu, persidavusiu krauju, kadangi mano seneliai, senelės beveik visi karo metu žuvo. <...> Mhm. Aš prisimenu vaikystę, kaip prisimindavo mano tėvai apie karą, aš visa tai prisimenu <...> (interviu Nr. 20, vyko rusų kalba).

Taip pat vienas iš šios datos svarbumo priežasčių, manoma, yra ir sovietinė švietimo sistema, kai žmonės buvo ugdomi pasakojimais apie fašizmą ir jo žalą žmonijai, nors vėliau ir išaiškėjo, kad stalinizmas buvo ne ką švelnesnis politinis režimas (interviu Nr. 20, vyko rusų kalba).

Tiek Šalčininkų, tiek Švenčionių baltarusių bendruomenės lyderiai pripažįsta, kad siena turi įtakos jų santykiams su jų istorine tėvyne. Sunku prisitaikyti prie įvairių apribojimų (pavyzdžiui, apribojimas, susijęs su prekybos degalais prevencija, kai sieną kirsti gali tik kas 8 dienas), ypač kai turi lankyti pasiligojusius tėvus. Teigiama, kad siena atsirado ne tik tarp valstybių, bet ir žmonių sąmonėje, nes mažiau lankantis Baltarusijoje, gimtinė pradėta užmiršti, o ši užmarštis turi įtakos baltarusių vaikų tėvų mokyklos ne gimtąja, o lietuvių kalba pasirinkimui:

<...> Mes jau mažiau galvojame apie savo Baltarusiją, mes pradėjome ją užmiršti. Aš galvoju, kad ir čia išėjimo priežastis... į lietuviškas... (mokyklas.– *Aut. pastaba*) mūsų vaikų. Taip pat priežastis. Nepasiekiamumas to, tos buvusios mūsų gimtinės <...> (interviu Nr. 20, vyko rusų kalba).

Šalčininkų rajono baltarusių bendruomenės atstovas pripažįsta, kad siena iš dalies turi įtakos ir finansinėms žmonių pajamoms, kadangi neretai, ypač jauni žmonės, prisiduria sau važiuodami į Baltarusiją, pildami pigesnę kurą, pirkdami buitines prekes, alkoholinius gėrimus: „Taip, žmonės, taip sakant, tuo truputį ir gelbstisi. Tai tas yra. To nepaslėpsi, tai tik iš vienos pusės. Tai iš abiejų pusių eina“ (interviu Nr. 6, vyko rusų kalba).

Švenčionių rajono bendruomenės lyderė teigė, kad valstybes skirianti siena tapo ir jų šeimos finansiniu šaltiniu, kadangi turi įmonę, kuri parengia vizas norintiems vykti į Baltarusiją. Kalbėdami apie bendruomenių ryšius su Baltarusija, abu atstovai teigė, kad jie palaikomi bendradarbiaujant su Baltarusijos ambasada. Tačiau Šalčininkų rajono bendruomenės lyderio teigimu, ryšiai (iš dalies susiję su finansine organizacijų parama) su Baltarusijos ambasada pasunkėjo dėl pastarųjų įvykių – dėl Lietuvos baltarusių bendruomenės lyderio mirties Vilniuje⁶, o dabartine baltarusių bendruomenės problema įvardijama tai, kad nėra stipraus lyderio: „Esame neaiškioje situacijoje. <...> Pirmiausia ten nėra lyderio, aukštai, va. <...> tada likusieji eis paskui tave“ (interviu Nr. 6, vyko rusų kalba).

⁶ Apie baltarusių bendruomenės lyderio Vilniuje mirtį plačiau skaityti, pvz.: Trimakas 2013; Aleksandravičius 2013.

Kalbėdami apie ryšius su Baltarusijos ambasada, abu informantai teigia, kad daugiau ryšius palaiko su konsulatu, kadangi parūpina vizas norintiems išvažiuoti iš Lietuvos į Baltarusiją. Konsulatas kartais bendruomenei parengia nemokamas grupines vizas vykstantiems į sporto ir kultūrinius renginius į Baltarusiją. Teigiama, kad Baltarusijos ambasada pasirūpina transportu arba nakvyne, jeigu organizuojama kokia nors ekskursija į Baltarusiją.

Rusų bendruomenių arba organizacijų (taip pat ir religinių), kaip ir baltarusių, palyginti su lenkų savanoriškomis organizacijomis, Šalčininkų ir Švenčionių rajonuose nėra daug. Rusų organizacijų lyderiai apklausti kiekviename iš tiriamų rajonų, tačiau Šalčininkų rajone religinių rusų organizacijų nebuvo rasta. Svarbiausias pasaulietinių rusų savanoriškų organizacijų deklaruojamas tikslas – rūpintis Antrojo pasaulinio karo veteranais, palengvinti jiems buitį, spręsti iškilusius socialinius klausimus, minėti Antrojo pasaulinio karo pabaigą gegužės 9 dieną ir palaikyti dar išlikusias klases rusų kalba ir jų mokinius mokyklose, taip pat supažindinti vaikus su rusų kultūra, sentikių ir stačiatikių religinėmis apeigomis⁷ (interviu Nr. 5, vyko rusų kalba; interviu Nr. 7, vyko rusų kalba; interviu Nr. 39, vyko rusų kalba).

Šalčininkų rajone apklausta karo veteranų organizacija (ši respublikinė organizacija kelerius metus yra tarptautinės karo veteranų organizacijos, kuri sukurta iš organizacijų, esančių buvusiose sovietinėse respublikose, vienas iš padalinių), kurios tikslas – rūpintis karo veteranų gyvenimu, jų buities palengvinimu, įvairių socialinių klausimų sprendimu ir šių senų žmonių laisvalaikio organizavimu. Kuriamas ir muziejus, kuriame bus išsaugota surinkta archyvinė medžiaga apie Antrajame pasauliniame kare žuvusius Šalčininkų rajono gyventojus. Muziejus skirtas jaunimui, kuris jau, manoma, nebežino šios istorijos:

<...> O Hitleris... reikėjo ir čia „išvalyti“ rajoną. Jūs žinote, kiek žuvo taikių gyventojų? Apie šeši tūkstančiai sunaikinta mūsų rajone taikių gyventojų. Eišiškių mieste, antras miestas pas mus – pas mus du miestai, sunaikinta trys tūkstančiai keturi šimtai keturiasdešimt šeši žmonės keturiasdešimt pirmų metų rugsėjo 25–26... Tai birželis, liepa, rugpjūtis... per tris mėnesius jau pradėjo naikinti tokią masę. O Dieveniškėse – praktiškai <...> tūkstantis žmonių. Jašiūnai – penki šimtai septyniasdešimt penki. Aš vardinu skaičius, jie jau man čia, perdirbti... Turgeliai – keturi šimtai. Na ir va taip, va... tęsti galima (interviu Nr. 7, vyko rusų kalba).

⁷ Rusų organizacijų pagrindinis finansavimo šaltinis – 2 proc. narių pajamų mokestis, o religinės bendruomenės, minima, ieško ir kitų rėmėjų (savivaldybė, politikai, bendruomenės nariai), prisiduriama ir iš ūkinės veiklos (prekybos žvakėmis, kalendoriais) (interviu Nr. 24, vyko lietuvių kalba; interviu Nr. 39, vyko rusų kalba).

Kitos Švenčionių rajone įkurtos rusų savanoriškos organizacijos pirminis tikslas taip pat buvo pagerbti karius, karo veteranus, žuvusius Antrojo pasaulinio karo metu bei organizuoti gegužės 9 dienos minėjimus.

<...> Viskas prasidėjo, kai bendruomenės pradėjo steigtis tiesiog kaip grybai – lenkų tai pirmoje eilėje <...>. Na ir pasirodė, kad patys rusai paskutiniai. Va ta niša. O man, kaip... na kaip visuomeniniam veikėjui. <...> Na ir ėmiau organizuoti <...>. Na ir pirmiausia mūsų labai daug karo veteranų, va, labai buvo daug. Čia per dešimtis metų jie jau... <...> Dėl to, kad šventimas gegužės 9 d. <...>, niekas neina, gėlių neneša, na neorganizuota (interviu Nr. 39, vyko rusų kalba).

Rusų organizacijos lyderis Švenčionių rajone sako, kad įkūrė rusų bendruomenę dėl to, kad atgavus Lietuvos nepriklausomybę kūrėsi labai daug įvairių tautinių bendruomenių organizacijų, kurios kreipdavosi į savo kilmės valstybės ambasadą gauti finansavimą bendruomenės reikmėms. Jis teigia, kad ir jie norėjo būti pastebėti Rusijos ambasados, nes, informanto teigimu, tie, kurie nepalaiko nei lenkų, nei lietuvių, jaučia tam tikrą spaudimą Švenčionių rajone. Jis šį teiginį iliustruoja tuo, kad ieškant pamainos rusų bendruomenės organizacijos lyderiui, žmonės atsisako jais tapti, kadangi bijo tam tikrų pasekmių, pirmiausia darbe (interviu Nr. 39, vyko rusų kalba). Informantas sako, kad šioje rusų organizacijoje dažniausiai aktyviai veikia mokytojai, tačiau dėl mokyklų rusų kalba mažinimo arba, tiksliau sakant, sujungimo su mokyklomis, kur ugdymas vyksta lenkų kalba, Švenčionių rajone rusų bendruomenės veikla aprimo. Teigiama, kad šios organizacijos veikla persikėlė į Pabradę, kur mokyklose dar surenkamos klasės, kuriose ugdymas vyksta rusų kalba, ir ten surenkama daugiausia 2 proc. organizacijos narių (rusų klasių mokytojų) pajamų mokesčio, o surinktos lėšos skiriamos Pabradės mokyklos rusų klasėms remontuoti, kanceliarinėms prekėms pirkti, išleistuvėms, rugsėjo 1 dienai skirtiems renginiams organizuoti. Ši rusų organizacija bendradarbiauja su Visagino rusų mokykla ir su veteranų sąjungomis (interviu Nr. 39, vyko rusų kalba). Labiau bendradarbiaujama su Pabradėje esančia mokykla, nes, informanto teigimu, Švenčionyse „užgniaužiama“ viskas, kas yra rusiška (pavyzdžiui, atsisakė priimti rusiškus vadovėlius, kuriais sušelpė Rusijos ambasada, taip pat mokytojai bijo eiti į gegužės 9 dienos minėjimą, vestis ten vaikus, kitaip nei Pabradėje) (interviu Nr. 39, vyko rusų kalba).

Sentikių ir stačiatikių religinių bendruomenių tikslas – rūpintis išlikusiais maldos namais, telkti religines bendruomenes. Sentikių religinės bendruomenės atstovas Švenčionių rajone teigia, kad jų bendruomenė gana didelė, taip pat yra suburta sentikių taryba, kuri padeda tvarkyti visus finansinius, ūkinius bendruomenės klausimus, o dvasininkas savo ruožtu užsiima religiniais klausimais ir neturi įtakos finansiniams ir ūkiniams reikalams. Sakoma, kad per pastarąjį dešimtmetį pavyko suremontuoti maldos namus, aplinką:

<...> gal yra trauka, nes žmonės pamatė, kad kažkas vyksta. Malonu užėti dabar į tą cerkvę. Viskas pakeista, švaru, tvarkinga. Stogus pakeitėm, kupolus pakeitėm. Visai kitas vaizdas dabar. Tai yra labai svarbu, bet daug kas priklauso nuo bendruomenės galimybių <...> (interview Nr. 24, vyko lietuvių kalba).

Teigiama, kad sentikiai per amžius išlaikė savo identitetą ir kultūrinius papročius. Kalbėdamas apie sentikiams svarbias švenčiamas šventes, informantas teigia, kad sentikių bendruomenei nėra labai svarbios valstybinės šventės, tačiau jos ir nesukelia priešiško:

<...> Tai pabendravus su bendruomene tų kažkokių švenčių... man atrodo, kad tos valstybinės šventės tų kažkokių emocijų nesukelia. Man taip atrodo, gal kitiems skirtingai. Sunku pasakyti. Bet priešiško toms šventėms irgi nėra. Gal anksčiau dalis žmonių buvo, kurie kare dalyvavo. Gal tada tai jautėsi, o vėliau visas tas kažkaip išsilygino. Kažkaip sensta, sensta žmonės, išeina <...> (interview Nr. 24, vyko lietuvių kalba).

Savo ruožtu stačiatikių bendruomenės vidurio amžiaus lyderė Švenčionių rajone teigė, kad stačiatikių bendruomenė yra daug didesnė nei oficialiai į bendruomenę užsiregistravusių žmonių – penkiasdešimt. Rūpinamasi didžiulės stačiatikių Švenčiausios Trejybės cerkvės, pastatytos 19 amžiuje Švenčionių centre, dokumentų sutvarkymu (t. y. archyvinių duomenų apie cerkvę surinkimu, nuosavybės teisės dokumentų parengimu ir nuosavybės teisės atkūrimu etc.). Manoma, kad žmonės Švenčionių rajone bijo parodyti, kad jie tiki, o į maldos namus pradėta eiti tik tada, kai juos lankyti pradėjo valdžios atstovai:

<...> Žmonės bijo parodyti savo tikėjimą. <...> Pirmoj eilėj čia dauguma katalikų, antroj eilėj čia yra taip, kad čia yra lenkų labai daug, jie irgi katalikai. Antroj eilėj kažkaip tai su valdžia – valdžia pradėjo vaikščioti ir žmonės pradėjo vaikščioti paskui juos. Pavyzdžiui, aš anksčiau į cerkvę nevaikščiojau, niekur nevaikščiojau, aš gimiau sovietų laikais, aš buvau ateistė, jeigu atsimenat tokį dalyką, man neegzistavo nei viena, nei kita <...> (interview Nr. 21, vyko lietuvių kalba).

Kalbėdami apie ryšius su istorine tėvyne – Rusija, tiek Šalčininkų, tiek Švenčionių bendruomenių (taip pat ir religinių) lyderiai teigia, kad ryšiai su Rusija yra daugiau kultūriniai, nors daugelio jų giminaičiai dar gyvena Rusijoje, tačiau jie jau nebelanko ten jų, o tie, kurie norėjo grįžti į savo istorinę tėvynę, padarė tai Lietuvai atgavus nepriklausomybę:

<...> giminaičiai. Draugų jau... visi išsivažinėjo ten... Giminaičiai pasiliko, na... Aš iš esmės taip galvoju: nuvažiuosiu su proanūkiu, parodysiu jam Rusiją, bet jis gi pasakys – seneli, tu kur mane atvežei? (juokiasi. – *Aut. pastaba*) Jo jau sava nuomonė susiformavo <...>. O ten nuveši, tai pasakys – ir tai Rusija. Tik sužinos, kad ji didelė, o kad ji... štai... dar ir... nepaiškinsi gi... jų rankos nesiekia (rus. – *у них руки не доходят*)... smulkių miestų <...> (interview nr. 39, vyko rusų kalba).

Švenčionių, kaip ir Šalčininkų, rajone pagrindinė rusų pasaulietinių organizacijų veikla – surengti gegužės 9 dienos minėjimą (ta proga kalbą dažniausiai pasako ir Rusijos ambasados atstovas), taip pat pagal galimybes sutvarkyti ir paminklus žuvusiems Antrajame pasauliniame kare (beje, Rusijos ambasada taip pat tuo užsiima ir skiria tam lėšų). Pavyzdžiui, Pabradės mokykloje rusų bendruomenė organizuoja koncertą, skirtą gegužės 9 dienos minėjimui, kur susirenka pilna salė, nes ateina ir karo veteranai ir moksleivių tėvai, be to, ten pat organizuojamos Kalėdinės šventės, pasikviečiamas ansamblis iš Visagino. Švenčionių mokykloje rusų liaudies tradicijų būrelyje mokomasi liaudies dainų, tradicijų, pasirengiama rusų kalbos olimpiadoms, statomi spektakliai, vykstama į ekskursijas, naujametinius spektaklius Vilniuje, taip pat švenčiamos ir religinės sentikių, stačiatikių šventės (Kalėdos ir Velykos), nors ir teigiama, kad vaikų, besimokančių rusų kalba mažėja, o ir būreliui skiriamų valandų skaičius taip pat (interviu nr. 5, vyko rusų kalba).

Remiantis interviu duomenimis galima teigti, kad rusų bendruomenių veikla nesulaukia didelio dėmesio miesto bendruomenės kontekste, taip pat pripažįstama, kad nyksta rusų kultūra, mažėja ir galimybių bei noro mokytis mokyklose rusų kalba. Kitaip nei lenkams atstovaujančios partijos (LLRA), rusams atstovaujančios politinės partijos (pavyzdžiui, Lietuvos rusų sąjunga (LRS), Rusų aljansas (RA) nebendradarbiauja su apklaustomis rusų bendruomenėmis (taip pat ir religinėmis). Išsakyta kritika, kad politinė partija LRS ne tik nebendradarbiauja, bet ir neatstovauja jų ir apskritai visos Lietuvos rusų interesams. Pavyzdžiui, Švenčionyse ir Pabradoje yra ir LRS atstovų, tačiau, pasak vieno lyderio, ši partija visiškai neatstovauja Lietuvos rusų interesams, jis nenorintis nei už juos balsuoti, nei už juos agituoti, kadangi jiems nerūpi jų problemos, ir net šios partijos nariai rinkimus laimi būdami kitų partijų sąrašuose (interviu Nr. 39, vyko rusų kalba).

Vienintelis stiprus rusus, nepaisant jų kartos, telkiantis veiksnys – Antrojo pasaulinio karo atmintis ir Sovietų Sąjungos pergalė, pergalė prieš fašizmą. Pavyzdžiui, vyresnio amžiaus sentikių bendruomenės Švenčionyse lyderis sako, kad sentikiams Lietuvoje istorinėje atmintyje Antrojo pasaulinio karo pabaiga ir jos minėjimas gegužės 9 dieną yra labai svarbus įvykis, nes daugelis jų bendruomenės narių patys dalyvavo kare:

<...> Tai gegužės 9 dieną susirenka, aišku, važiuoja į kapines, čia tokios yra... Aišku, susirenka, bet jų nedaug. Na, o mano šeimoje tėvui yra svarbu. <...> Jiems svarbu ta pergalė, svarbu, kad pasibaigė karas. Esminis dalykas jiems, kad pasibaigė karas. Esmė yra tame. Tai čia tokia šventė <...> (interviu nr. 24, vyko lietuvių kalba).

Kalbėdami apie jaunąją kartą, rusų bendruomenių atstovai sutartinai liudija, kad jaunosios kartos ryšys (ypač tų, kurie gimė Lietuvoje ir baigė mokyklą lietuvių kalba) su Rusija yra nutrūkęs, nebent dar domimasi Rusijos kultūra. Mano-

ma, kad jaunimui Rusija tapo nebesvarbi ir kuo žmogus vyresnis, tuo stipresni tam tikri sentimentai Rusijai:

<...> Na, žinote, jeigu kalbant, tai gal ypač jaunesniems ir nesvarbu, bet vyresniems, nors jie ir gimę Lietuvoje, bet Rusija, sakysim, yra kažkas šilto, kažkas viduje yra šilto. Nors jie skaito, kad paliko Rusiją... bet tas, sakysim, yra išlikę. Jaunesniems ta Rusija... na, jau viskas keičiasi ir jiems tai nėra... Sakysim, kuo žmogus vyresnis, tuo ta Rusija jiems yra, reiškia kažką daugiau negu jaunesniems. Jaunesniems ta Rusija nėra taip kad būtų kažkas tokio <...> (interview nr. 24, vyko lietuvių kalba).

Vienintelis būdas, kaip Švenčionių rajone jaunesnius mokinius, besimokančius mokykloje rusų kalba, bando supažindinti su jų istorine tėvyne – tai ekskursijų „Auksiniu Rusijos žiedu“, organizavimas, taip pat supažindinimas su savo istorinės tėvynės liaudies kultūra (interview Nr. 39, vyko rusų kalba; interview Nr. 5, vyko rusų kalba).

Manoma, kad taip atsitinka ir dėl to, kad šeimose vis mažiau pasakojama apie Rusiją, o iširus Sovietų Sąjungai, Rusijoje vis mažiau apsilankoma, taip pat teigiama, kad Rusija nesirūpina savo tėvynainiais, ir šį argumentą iliustruoja priimto Rusijos Federacijoje tėvynainių įstatymo kai kuriomis nuostatomis, pagal kurias, norint gauti Rusijos pilietybę, sugrįžus turi pragyventi Rusijoje penkerius metus, taip pat jis orientuotas į jaunus ir darbingus žmones, ir yra apriboti regionai, į kuriuos tu gali sugrįžti:

<...> na jeigu štai, aš gi susiformavau sovietiniais laikais, na kalbėkim taip, taip. <...> todėl man, žinoma, svarbu, kad aš, pavyzdžiui, rusas. Aš nesakau, kad aš jaučiu už nugaros ten kažką tai. Ji jau seniai mūsų atsisakė. Vėlgi dėl politikų priemonių. Jie kaip įvedė tą sėslų (rus. – *оседлый*) įstatymą. <...> Ne, aš 5 metus turiu pragyventi ten, kad gaučiau Rusijos pilietybę ir taip toliau. <...> Aš važiuosiu ten, 5 metus ten murkdytis (rus. – *мыкаться*), aš jau nė giminaičių, nieko ir negausiu, pilietybės, tai reiškia, kad ir teisių jokių neturiu. Nors aš ir tarnavau Rusijai, ir kraujas ten... na taip, aš priėmiau Lietuvos pilietybę... štai... pilietybę... jeigu galima pakeisti, sąžinės nepakeisi <...> (interview Nr. 39, vyko rusų kalba).

Rusų savanoriškų organizacijų lyderiai, kitaip nei lenkų, nereiškė pasipiktinimo Lietuvos vykdoma etnine politika, etninių mažumų nelygiaverte padėtimi Lietuvos visuomenėje, buvo išsakytas tik nusivylimas dėl rusų kalbos nykimo, vaikų nenoro mokytis gimtąja kalba ir apskritai mažėjančiomis mokyklomis rusų kalba bei savotišku „užgniaužimu“ to, kas rusiška (pažymima, kad Lietuvos istorinės atminties politikoje bandoma „ištrinti“ įvairių laikotarpių Rusijos istorijos asmenybes, faktus) (interview Nr. 5, vyko rusų kalba; interview Nr. 21, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 24, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 39, vyko rusų kalba).

Lenkų organizacijos

Tiek Šalčininkų, tiek Švenčionių rajonuose veikia įvairios lenkų organizacijos, įkurtos prieš Lietuvai paskelbiant nepriklausomybę. Vieną iš Švenčionių rajone esančių lenkų organizacijų, pasak jos lyderio, paskatino įsteigti noras juridiškai įteisinti šios organizacijos veiklą ir tokiu būdu gauti šiai mažumai skiriamą tiek Lenkijos, tiek Lietuvos finansavimą (interview Nr. 19, vyko rusų kalba).

Daugiausia apklaustųjų lenkų savanoriškų organizacijų, kaip ir baltarusių bei rusų, tirtose vietovėse užsiima kultūrine veikla. Lenkų savanoriškos organizacijos inicijuoja ir vykdo įvairius renginius (šventės, minėjimai, paminklų (at)statymas, koncertai, parodos, pasirodymai, religinio pobūdžio renginiai, festivaliai, sporto varžybos, bėgimo maratonai, vasaros stovyklos vaikams, užsiėmimai suaugusiems ir vaikams, jaunimui etc.) (interview Nr. 2, vyko rusų kalba; interview Nr. 8, vyko rusų kalba; interview Nr. 10, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 19, vyko rusų kalba; interview Nr. 22, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 23, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 29, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 34, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 36, vyko rusų kalba; interview Nr. 37, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 38, vyko lietuvių kalba)⁸. Daugelio lenkų organizacijų veikla susijusi su vietos, miesto, rajono lenkų bendruomenėmis, nors teigiama, kad jų renginiuose dalyvauja ir kitų etninių grupių atstovai. Informantų teigimu, organizacijų rengiami minėjimai, šventės, kiti įvairūs renginiai vyksta valstybine kalba, tačiau, atsižvelgiant į daugiatautę auditoriją, į šventės (pavyzdžiui, vykstančios kultūros centre) repertuarą įtraukiama ir lenkų, ir rusų, ir lietuvių dainų, taip pat vakarietiškos muzikos (anglų kalba). Kita vertus, pripažįstama, kad kai kurie lenkų savanoriškų organizacijų renginiai vedami ne lietuvių, o lenkų kalba (interview Nr. 22, vyko lietuvių kalba).

Apklausiami organizacijų, orientuotų į jaunimo auditoriją, lyderiai teigė, kad jų veikla skirta platesnei auditorijai, ji vyksta ne tik tiriamuose miestuose, bet ir tarptautiniu lygmeniu, kadangi dalyvaujama ES programose, tarptautiniuose projektuose (pavyzdžiui, tarpkultūrinio jaunimo dialogo skatinimas, mainai; dalyvavimas tarptautiniuose jaunimo projektuose, konferencijose, forumuose ir susitikimuose, seminaruose ir mokymuose; bendradarbiavimas su užsienyje esančiomis organizacijomis, dalyvavimas tarptautinėse programose (pavyzdžiui, *Leader*) (interview Nr. 37, vyko lietuvių kalba; interview Nr. 38, vyko lietuvių kalba).

Kultūrinę lenkų organizacijų veiklą sąlygoja ir tai, kad daugelis tokių savanoriškų organizacijų yra ansambliai (estradiniai ir folkloriniai), liaudies ir populiarių šokių kolektyvai, susikūrę arba įkurti prie Kultūros centro arba šiam

⁸ Apie įvairius renginius informacija skelbiama ir Šalčininkų rajono savivaldybės kultūros centro, Šalčininkų bei Švenčionių rajonų savivaldybių, taip pat Lietuvos lenkų sąjungos interneto puslapiuose.

centrui pavaldžiuosiuose kultūros namuose bei klubuose⁹, taip pat mokyklose lenkų dėstomąja kalba. Taigi šios organizacijos (taip pat ir finansiniu¹⁰ požiūriu) priklausomos ir nuo vietos valdžios (savivaldybių) bei mokyklos administracijų. Pasak vienos informantės, daugelis lenkų ansamblių buvo įkurti Lietuvai atgavus nepriklausomybę, kadangi atsirado poreikis kalbėti lenkų kalba, atgaivinti ir išlaikyti savo kultūrą. Kita vertus, pažymima, kad jaunimas, kuris moki mokyklose lenkų kalba, tokio didelio poreikio dalyvauti lenkiškų ansamblių veikloje, kitaip nei vyresnio amžiaus žmonės, kurie neturi daug progų puoselėti savo kultūrą ir kalbėti lenkų kalba, neturi (interviu Nr. 29, vyko lietuvių kalba).

Organizacijos mini svarbias Lenkijai istorines datas, valstybines šventes (Lenkijos nepriklausomybės diena, Konstitucijos diena), įamžinamos svarbios atminties vietos (pavyzdžiui, lenkų kareivių, žuvusių 1919–1920 m., kapai) (interviu Nr. 22, vyko lietuvių kalba; interviu Nr. 19, vyko rusų kalba; interviu Nr. 8, vyko rusų kalba). Tačiau nepamirštama šio krašto istorija ir svarbios atminties vietos iš dalies susipina su Lenkijos istorija ir iškilomis istorinėmis asmenybėmis. Pavyzdžiui, kaip lenkams svarbi istorinės atminties vieta Švenčionių rajone minimas Zalavas, kur vaikystėje gyveno Juzefas Pilsudskis:

<...> Zulave buvo dvaras, didelis, taip, vienuolika tūkstančių hektarų žemės <...>, paskui, kaip sudegė, tai išvažiavo į Vilnių, o gimtinėj dabar stovi ažuolas aptvertas toj vietoj, kur stovėjo jo lova. Nu, ir mes ten pasodinom daug gėlių, pasodinom daug ažuolų ir stelos tokios <...> nu, tai mes važinėjam ten ravėt, sodint gėles, iš Vilniaus atvažiuoja studentai, padeda žolę tą pjaus <...>. Lenkų sąjunga nupirko keturis hektarus žemės, ir mes dabar jau... <...> Tvarkom ir jau šeimininkai mes. <...> Taip taip, dabar ruošiam planą bendrą, kad ten statyba kokia. <...> Planuojam, taip, taip, taip, muziejų, taip, nes renkasi čia, medžiaga ta renkasi <...> (interviu Nr. 22, vyko lietuvių kalba).

⁹ Šalčininkų savivaldybės kultūros centrui priklauso 13 įvairiose vietovėse (taip pat ir pasirinktuose tirti) esančių kultūros namų bei klubų.

¹⁰ Pagrindiniai paminėti lenkų savanoriškų organizacijų finansavimo šaltiniai – tai Lenkijoje įkurtos organizacijos arba fondai (*Stowarzyszenie „Wspólnota Polska“* (Lenkijos bendruomenė), *Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa* (Taryba išsaugoti mūšių ir kankinių atmintį), *Fundacja „Pomoc Polakom na Wschodzie“* (Lenkų rytuose rėmimo fondas), taip pat Lenkijos konsulas. Kita vertus, teigiama, kad palyginus ankstesnę ir šiuo metu gaunamą paramą, ji yra smarkiai sumažėjusi ir nukreipta remti lenkus kitose, ne ES šalyse (interviu Nr. 8, vyko rusų kalba).

Kiti smulkesni finansavimo šaltiniai – kaip ir kitų etninių grupių organizacijų – yra 2 procentai narių pajamų mokesčio, kai kur narystės mokestis, taip pat privačių rėmėjų lėšos. Į jaunimą orientuotos organizacijos paminėjo ir ES fondų lėšas, gaunamas kreipiantis su veiklos projektais. Labai retai lenkų pilietinių organizacijų atstovai minėjo (beje, kaip ir baltarusių, ir rusų), kad kreipėsi paramos į Lietuvos valstybę (Lietuvos kultūros ministeriją, tuo metu kuravusią etninių mažumų klausimus). Kai kurių organizacijų atstovai net nežinojo apie tokias galimybes. Informantai pabrėžė, kad kol dar veikė Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, kreipdavosi paramos į šią organizaciją, tačiau dabar nematantys galimybės gauti paramą savo tautos kultūrinei veiklai plėtoti.

Tyrimo duomenimis, lenkų pilietinių organizacijų veikla daugiausia skirta organizuoti įvairius renginius, kurie propaguoja lenkų etninę kultūrą, kalbą ir Lenkijos istoriją, tačiau kai kurių folklorinių ansamblių repertuare taip pat atsispindi (arba bandoma atspindėti) ne tik lenkiškosios kultūros, bet ir lokalsios, regioninės kultūros bruožai, jos specifika (dainuojamos Vilnijos krašto dainos) (interviu Nr. 29, vyko lietuvių kalba). Lenkų organizacijos bendradarbiauja ne tik su politine partija LLRA, bet ir su tuose rajonuose esančiomis mokyklomis, kuriose ugdoma lenkų kalba. Lenkų savanoriškos organizacijos, kitaip nei baltarusių ir rusų organizacijos, glaudžiai ne tik bendradarbiauja, bet ir iš dalies derina savo veiklas tarpusavyje, taip pat organizacijos lyderiai ir nariai susitinka (dažnai Zalave, Vilniaus lenkų kultūros namuose) įvairių švenčių progomis (interviu Nr. 19, vyko rusų kalba).

Vienas lyderių mini, kad Švenčionėliuose statomi lenkų namai, kurių statybą finansuoja Lenkijos organizacija „Wspólnota Polska“, bus ta vieta, kur įsikurs arba susirinks įvairios lenkų organizacijos (tiek pilietinės, tiek politinės):

<...> Kur susitikti, pakalbėti. Kokį nors koncertą. Kokią nors problemą išspręsti. Mes va čia nusipirkom žemės. Lenkų sąjunga. Lenkija finansuoja šiuos namus. Lenkija. Na štai. <...> Lietuvos lenkų sąjungos, ir Asociacija, ir Lietuvos lenkų rinkimų akcija. Kaip būstinė, ofisas. Pagrindinis ofisas bus <...> (interviu Nr. 19, vyko rusų kalba).

Apibendrinant interviu su lenkų organizacijų lyderiais duomenis pabrėžiama etniškumo, savo tautybės ir jos viešo deklaravimo, kultūros išlaikymo svarba, tačiau akcentuojamas ir pilietinis tapatumas bei lojalumas Lietuvos valstybei. Įdomu pažymėti, kad Mykolo Romerio mokslininkų atliktame lenkų tautinės mažumos identiteto Lietuvoje tyrime teigiama, jog Šalčininkų rajono respondentams labai svarbus arba gana svarbus savęs pristatymas kaip „Lietuvos pilietis“, jie taip pat dažniau (42,9 proc.) save identifikuoja kaip „lenką, gyvenantį Lietuvoje“ (Kazėnas, Jakubauskas, Gaižauskaitė, Kacevičius, Visockaitė 2014: 81). Tokia saviidentifikacija autorių grindžiama tuo, kad kitaip nei „periferijoje“, Vilniuje didesnė lenkų kultūros (objektų) įtaka, o „periferijoje“ didesnė politinė administracijos įtaka, be to, ryškesnis lokalus tapatumas iš dalies gali būti nulemtas iš centro sklindančios globalizacijos neigimu (Kazėnas, Jakubauskas, Gaižauskaitė, Kacevičius, Visockaitė 2014: 81).

Apklausus lenkų savanoriškų organizacijų lyderius galima daryti išvadą, kad lenkų, kitaip nei baltarusių ir rusų, etninės grupės identitetas yra politizuotas tuo požiūriu, jog etnis identitetas konstruojamas atsižvelgiant į valstybės vykdomą politiką etninių mažumų atžvilgiu ir iš dalies formuojasi gynybinės pozicijos kontekste įtraukiant į šį turinį ir įvairias patirtas bei patiriamas šios politikos pasekmes. B. Simonas ir B. Klandermansas politizuotą kolektyvinį identitetą apibrėžia kaip kolektyvinio identiteto formą, kuri motyvuoja grupės narių

politinį aktyvumą (Simon 2011: 137–157; Simon, Klanderfans 2001: 320). Lenkų, kitaip nei kitų etninių grupių (baltarusių, rusų) Pietryčių Lietuvoje, kolektyvinio identiteto politizavimą patvirtina ir ankstesni Lietuvos lenkų identitetą analizuojantys tyrimai. Pavyzdžiui, studijoje apie Lietuvos lenkų etninės grupės tautinį ir politinį identitetą atskleista, kad Lietuvos lenkų politiniame identitete vyrauja pasipriešinimo identitetas (prieš etninę daugumą), didesnis dėmesys ir parama Lietuvos lenkų rinkimų akcijai ir „protesto“ balsai prieš Lietuvos valstybės politiką (Kazėnas, Jakubauskas, Gaižauskaitė, Kacevičius, Visockaitė 2014: 154). Kito neseno straipsnio autoriai teigia, kad lenkai („gyventojai, turintys lenkų identitetą“) Vilniaus rajone „siekia išsaugoti savo silpstančias pozicijas vietos politikoje“ balsuodami už Lietuvos lenkų rinkimų akciją, nes rinkėjų aktyvumas tame regione išaugo (Ubarevičienė, Burneika, van Ham 2015: 235). Taip pat ir šio straipsnio autorė atskleidė stiprius lenkų etninės grupės politinio ir pilietinio dalyvavimo ryšius, kurie stiprina jų bendruomenės narių pasitikėjimą ne tik LLRA ir jos atstovų veikla savivaldybėje, bet ir šios partijos veikla nacionaliniu bei tarptautiniu (Seime ir EP) lygmeniu (Frėjutė-Rakauskienė 2015a: 152–153). Lenkų etninio kolektyvinio identiteto politizavimą stiprina ir politinis kontekstas – valstybės vykdoma etninė politika, informantų teigimu mažas dėmesys Pietryčių regionui ir jo gyventojams. Čia formuojasi ir politizuojasi lenkų identitetas, o tai iš dalies gali trukdyti formuotis lenkų (ypač vyresnės kartos) pilietiniam identitetui (Frėjutė-Rakauskienė 2015a: 152–153). Tyrime dalyvavę informantai labiausiai reiškia nepasitenkinimą dėl lenkų etninės grupės situacijos, susiklosčiusios daugiausia dėl Švietimo įstatymo 2011 m. priimtų pataisų, padidinusių pamokų skaičių lietuvių kalba mokyklose etninių mažumų mokomosiomis kalbomis ir suvienodinusį baigiamąjį lietuvių kalbos egzaminą mokyklose etninių mažumų ir lietuvių mokomosiomis kalbomis. Apklaustieji organizacijų atstovai ir lyderiai kelia ir kitus aktualius klausimus, tokius kaip *Tautinių mažumų įstatymo* nebuvimas ir neįteisingi dvikalbiai gatvių užrašai¹¹. Tokios valstybės vykdomos politikos kontekste

¹¹ Lauko tyrimo laikotarpiu valstybės vykdoma etninė politika (tautinių mažumų įstatymo priėmimo svarstymai, lenkiškų asmenvardžių rašybos, vietovardžių rašybos lenkų kalba greta valstybinės kalbos klausimai, taip pat kaip ir dvišaliai Lietuvos-Lenkijos klausimai) buvo plačiai aptarinėjama viešajame diskurse ir ypač žiniasklaidoje (Frėjutė-Rakauskienė 2015c). Galima daryti prielaidą, jog taip atsitiko ir dėl to, kad LLRA 2012–2014 m. su kitomis politinėmis partijomis priklausė valdančiajai koalicijai ir tautinių mažumų politika tapo svarbia politinės dienotvarkės dalimi. Itin žiniasklaidoje buvo aptarinėjamas dvikalbių gatvės užrašų klausimas Šalčininkų rajone, kadangi buvo reaguojama į teismo sprendimus skirti baudas Šalčininkų administracijos vadovui ir Vilniaus rajono savivaldybės administracijos direktorei už ankstesnių teismo sprendimų nukabinti gatvių užrašų lenteles lenkų kalba nevykdymą. LLRA atstovaujantys politikai viešai piktinosi teismo sprendimu skirti pinigine baudą ir vadino šį teismo sprendimą politiniu (Frėjutė-Rakauskienė 2015c). Pavyzdžiui, žr. straipsnius šia tema: Šalčininkų administracijos direktorius B. Daškevičius sumokėjo... 2014; Šalčininkų administracijos direktorius B. Daškevičius apmokėjo... 2014; Dėl dvikalbių... 2014; Lenkijos... 2014.; Surgutanov 2014.

tik lenkų grupės atstovai yra matomi kaip vieninteliai galintys atstovauti lenkų, gyvenančių Pietryčių Lietuvoje, interesams politiniame lauke tiek nacionaliniame tiek tarptautiniame kontekste. Teigiama, kad iš jokios kitos Lietuvos politinės partijos nesulaukia tokio Lietuvos politikų dėmesio ir interesų atstovavimo kaip iš LLRA ir jai atstovaujančių politikų. Šios turimos nuostatos ir nuoskaudos (ypač vyresnių gyventojų) iš dalies gali trukdyti formuoti Lietuvos lenkų pilietiniam identitetui.

Kita vertus, apklaustų lenkų organizacijų lyderių nuomonė apie etniškumą, etninius konfliktus ir etniniu pagrindu įkurtas partijas ne visada sutampa. Vieni lenkų organizacijų lyderiai, dažnai vyresni ir tie, kurie yra ir lenkams atstovaujanti politinės partijos nariai, teigia, kad šiame regione (Pietryčių Lietuvoje) sugyvena įvairių tautybių gyventojai: baltarusiai, lenkai, rusai bei lietuviai ir jokių konfliktų etniniu pagrindu kasdieniame gyvenime nekyla, etninę įtampą dirbtinai kursto Lietuvos politikų pasisakymai, transliuojami viešajame diskurse (žiniasklaidoje):

<...> Paprasta liaudis, kurie nėra politiški, jie priima visas tautas: rusus, lenkus ir taip toliau. Pats baisiausias dalykas tas, kas duota politikų. <...> va šios pinklės kaip tik persiduoda nuo politinės arenos ir žmonės jas priima su tokiu susierzinimu: kažkoks tai lenkas arba kažkoks tai rusas <...> (interviu Nr. 8, vyko rusų kalba).

Kita jauna informantė, nepriklausanti LLRA, teigė priešingai: Pietryčių Lietuvos gyventojai yra supriešinti tarpusavyje etniniu pagrindu, o pati lenkų bendruomenė Pietryčių Lietuvoje yra gana susiskaldžiusi ir dėl to kalta lenkams atstovaujanti politinė partija ir politikai, kurie manipuliuoja etnine politika ir šio krašto gyventojais:

<...> lenkai spaudžia lenkus. Čia ir yra esmė. Bijo konkurencijos, bijo kito kio atstovo... kurie galbūt palankiau žiūrėtų į įvairius dialogus ir gyvenimą. <...> Buvo įrankis tikrai didžiulis, kuris tikrai ne metus ir ne du, buvo juo manipuliuojama ir visas tas mūsų kraštas... ir todėl yra tas pasipriešinimas, visiškas. <...> Ypatingai tie, kurie nesusiję, tai tuos ir spaudžia. Turi būti visi vieningi, o jeigu yra tokie, kurie kitaip mąsto, tai tie yra spaudžiami. Tarkim, blokuojami projektai. Taip. Pavyzdžiui, projektai yra su Ukraina. Na, o lenkų partija visai kitaip, kaip nekeista, negu pati Lenkija, palaiko Rusijos poziciją <...> (interviu Nr. 38, vyko lietuvių kalba).

Lenkų bendruomenės lyderis, LLRA narys ir politikas savivaldos lygmeniu Švenčionių rajone, kalbėdamas apie Lietuvos vykdomą etninę politiką ir viešuosius užrašus etninių mažumų kalbomis, sako, kad tarptautinės organizacijos gina tautinių mažumų teisę kabinti lenteles etninių mažumų kalbomis:

<...> yra įstatymas, yra Jungtinių Tautų Organizacija. Yra, kuri lyg ir gina tą tautą. Jeigu čia daugiau nei dešimt procentų gyvena mažumų, daugiau negu dešimt procentų, tai gyvenamajame punkte turi jau pakabinti štai tą lentelę. Ji juk niekam netrukdo (interviu Nr. 19, vyko rusų kalba).

Pabrėžiamas ir lenkų lokalus identitetas bei gilios istorinės šaknys šiame regione, taip pat etninės mažumos statusas, kuris ir suteikia teisę į dvikalbius užrašus. Taigi informantas tokią Lietuvos politikų vykdomą etninę politiką vadina nacionalizmo kurstymu:

<...> Mes pragyvenę čia tūkstantmečius. Aš suprantu, kai nuvažiuoju, pavyzdžiui, emigruoja, tai yra įstatymas apie migrantus. Kuris jiems neleidžia, pavyzdžiui, tas tautines mažumas, migrantus, padaryti tas lenteles. Ir jeigu šiandien gyvenom tūkstantmečiais čia, ir Šalčininkuos, Vilniaus rajone, Švenčionių rajone, aš manau, kad tai... Be reikalo daro šituo, kaip sakoma, pykdo tikrai tautas, tautą. <...> O dabar jie patys lietuviai kelia šį klausimą, klausimą apie nacionalizmą <...> (interview Nr. 19, vyko rusų kalba).

Švenčionių rajone esančios organizacijos vyresnio amžiaus lyderės nuomone, mažame mieste, kokiame gyvena, niekam netrukdo lenkiškai kalbantys gyventojai, lentelės lenkų kalba bei kai kur kabančios Lenkijos vėliavos. Teigiama, kad žmonės jautriai reaguoja į pranešimus žiniasklaidoje, Lietuvos politikų pasisakymus, kuriuose, manoma, juodinami Lietuvoje gyvenantys lenkai ir jiems atstovaujanti politinė partija lyderis. Nesuprantama, kodėl Lietuvoje pažeidžiamos lenkų teisės kalbėti jų gimtąja kalba:

<...> Labai reaguoja. Reaguoja visur, reaguoja. <...> Kodėl pergyvena, kodėl aš turiu viską daryti, ką man liepta? Jeigu aš čia gimiau, čia gyvenu, čia mirsiu. Niekas nelaukia. Ir dabar dar kažkokie sunkumai, ten ne taip šneki, ne taip kalbi, ne tokią išraišką padarei, nu, negerai čia Lietuva daro. Blogai. Vis tiek supranta žmonės, susirenka ir protingi žmonės, lietuvis gerbia lenką, lenkas gerbia lietuvį. <...> Niekada lenkas nebus lietuviu ir niekada lietuvis nebus lenku. Nu, jis gali mokėt šnekėt, vis tiek jis galvoja, jis meldžiasi, jis kuria kažkokią idėją, savo kalba <...> (interview Nr. 22, vyko lietuvių kalba).

Kristina Šliavaitė savo straipsnyje teigia, kad Pietryčių Lietuvoje vietos gyventojai jautriai reaguoja į tam tikras išskylančias etnines įtampas ir dažnai pasitelkia įvairias komunikacijos praktikas siekdami kurti daugiakultūrę bendruomenę ir ieškodami bendrumo, o šios praktikos neretai yra atsakas vykdomai politikai bei tam tikrų politikų interesams, sąlygojamiems tam tikrų socialinių grupių interesų (Šliavaitė 2015: 44).

Lietuvoje pasigendama ir tautinių mažumų įstatymo, kuris reglamentuotų tautinių mažumų teises, taip pat vyresnio amžiaus informantas stebisi, kodėl buvo uždarytas Tautinių mažumų departamentas¹², ir ar tai reikėtų suprasti kaip nesirūpinimą ketvirtadaliu Lietuvos gyventojų, kurie yra tautinių mažumų atstovai:

¹² Tuo metu, kai vyko lauko tyrimas, Tautinių mažumų departamentas dar nedirbo. Departamentas po uždarymo (reorganizavimo) 2010 m. vėl pradėjo vykdyti savo veiklą 2015 m. liepos 1 d.

<...> Na, kaip šiandien žiūrėti į šūkį „Lietuva lietuviams“. Tai, o mes kas išeina? Kas mes tokie? Mes gi tūkstantmečiais čia gyvenom. Tai atskirkit mus, jeigu mes nereikalingi. <...> ir lenkas Lietuvoje, ar tu jau tikrai lenkas. Pas mus jau nėra tos dalies Lietuvos, jam nebelieka. Tik lietuviams. Na taip išeina <...> (interviu Nr. 19, vyko rusų kalba).

Kalbėdama apie lenkus Pietryčių Lietuvoje, viena jauna savanoriškos organizacijos lyderė Šalčininkų rajone teigė, kad šio regiono gyventojai neturi tokio glaudaus ryšio su savo istorine tėvyne Lenkija, kadangi nesidomi Lenkijos politinėmis aktualijomis, nežiūri Lenkijos televizijos kanalų, o žiūri Rusijos televizijos kanalus ir šių kanalų produkcija daro įtaką jų pažiūroms, jie palaiko Rusijos vykdomą politiką. Jos nuomone, taip atsitinka dėl to, kad daugelis gyventojų yra gavę išsilavinimą rusų kalba:

<...> Jaunimas dabar kitaip žiūri, bet mokyklose politikų įtaka didžiulė. <...> Taip. Tose mokyklose yra sudėtinga kažką kalbėti, nes kažkaip į dialogą su jais įeiti sunku, netgi man. Ten yra, kaip pasakyti, vos ne raudonas rajonas. Labai sudėtinga situacija <...> (interviu Nr. 38, vyko lietuvių kalba).

Savotišką ne tik pačių Pietryčių Lietuvos gyventojų atotrūkį nuo savo istorinės tėvynės, bet ir pačios Lenkijos gyventojų savo tėvynainių „nepažinojimą“ iliustruoja ir Švenčionių rajone gyvenančios lenkų organizacijos lyderės pasakojimas apie jos pažįstamų lenkų nenorą važiuoti į savo istorinę tėvynę Lenkiją dėl jiems ten prilipdytos „ruso“ etiketės:

<...> nieko nepadarysi, tu iš Lietuvos nepabėgsi niekur, niekas niekur nelaukia, kaip sako, ten „Lenkijoje tai jau priims“. Pas mane Lenkijoje daug giminių, tai viena giminė iš čia, jau jinai. <...> Nu, ir kai išvažiavo, tai iškart ten davė rusų kalbą, ir ta rusų kalba vedė visą laiką, nu, tai jinai mirė, nuvažiavom mes į laidotuves, tai tik eini gatvėse: „Nu va, rusai atvažiavo ruską šiandien laidot.“ Kunigas, sūnus kunigas. Jinai ten ištekėjo, pagimdė du vaikus ir gyveno va gražiai, visą dagyveno vis tiek ir mirė ruska. (Juokiasi.) Nu, tai čia žinot, kaip: ir vaikams tiems nepatogu. Kaip emblemą kažkokią nešioja – rusai. Nei mes rusais tais buvom, nei nieko, bet <...> (interviu Nr. 22, vyko lietuvių kalba).

Tai patvirtina ir kitos Šalčininkų rajono lenkų organizacijos lyderė, kuri baigė mokslus Varšuvoje, o grįžusi į Lietuvą ir toliau palaiko ryšius su Lenkijos organizacijomis, sukurtomis tėvynainiams remti, ir bendrauja su politikais iš Lenkijos. Ji teigia, kad sunku Lenkijoje gyvenantiems lenkams paaiškinti, kas jie tokie, iš kur jie atvyko į Lietuvą ir kodėl jie moka lenkų kalbą (interviu Nr. 8, vyko rusų kalba). Taip pat manoma, kad Lietuvoje lenkų vaikai mažai mokomi savo istorinės tėvynės Lenkijos istorijos (interviu Nr. 22, vyko lietuvių kalba).

Apibendrinimai ir išvados

Apibendrinant kokybinio tyrimo duomenis galima teigti, kad etninių mažumų mobilizacija Šalčininkų ir Švenčionių rajonuose vyksta skirtingai, skiriasi ir savanoriškų organizacijų skaičius šiuose rajonuose. Lenkų savanoriškų organizacijų skaičius iš dalies priklauso ir nuo tiriamų miestų, esančių skirtinguose rajonuose, gyventojų etninės sudėties. Ten, kur dominuoja lenkų tautybės gyventojai, o kartu rajono savivaldybės taryboje ir lenkams atstovaujančios politinės partijos LLRA nariai, vyrauja ir šios etninės grupės savanoriškos organizacijos. Pavyzdžiui, lenkų savanoriškos organizacijos Šalčininkų rajone yra labai gyvybingos, neretai jos bendradarbiavimo ryšiais glaudžiai susijusios su politine partija LLRA, o apklaustųjų savanoriškų organizacijų lyderiai yra šios partijos nariai. O Švenčionių rajone lenkai ir jų organizacijos nėra tokios aktyvios, tai patvirtina ir apklaustieji rusų ir baltarusių organizacijų lyderiai. Šalčininkų ir Švenčionių rajonuose baltarusių bei rusų organizacijų, religinių bendruomenių nėra daug. Kitaip nei LLRA, rusams atstovaujančios politinės partijos nebendradarbiauja su apklaustomis rusų savanoriškomis organizacijomis (taip pat ir religinėmis bendruomenėmis), priešingai, išsakyta kritika, kad LRS ne tik nebendradarbiauja, bet ir neatstovauja jų ir apskritai visos Lietuvos rusų interesams.

Remiantis gautais tyrimo duomenimis, lenkų savanoriškos organizacijos ir jų lyderiai, kitaip nei rusų ir baltarusių, daro didžiausią įtaką lenkų identiteto formavimui ir lenkų bendruomenės mobilizavimui. Lenkų organizacijų lyderiai pabrėžia etniškumo, savo tautybės ir jos viešo ir laisvo deklaravimo, kultūros išlaikymo ir propagavimo, kalbos išlaikymo ir viešo kalbėjimo svarbą. Kita vertus, lyderiai akcentuoja ir lojalumą Lietuvos valstybei (valstybinių švenčių minėjimo, istorijos žinių svarbą).

Galima sakyti, kad taip atsitinka ne tik dėl finansavimo ir dėmesio, sulaukiamo iš istorinės tėvynės Lenkijos (kitaip nei baltarusių ir rusų, lenkų organizacijų pagrindiniai finansavimo šaltiniai „ateina“ iš kilmės valstybės per fondus, įkurtus Lenkijoje tėvynainiams kitose šalyse remti), bet ir dėl Šalčininkų rajone savivaldybės taryboje daugiausia vietų užimančios politinės partijos LLRA, kadangi organizacijų lyderiai yra šios partijos nariai, ji neretai gali daryti palankius organizacijoms sprendimus bei iš dalies palankiau perskirstyti finansus vietos lenkų organizacijoms ir tokiu būdu lenkų etninės grupės, bendruomenės poreikiams, kultūrai skirti daugiau dėmesio. Organizacijų finansavimo klausimai gali lemti ne tik jų aktyvumą, bet ir iš dalies būti veiksniumi, lemiančiu etninių mažumų organizacijų veiklą. Pavyzdžiui, lenkų etninės grupės organizacijų atveju istorinės tėvynės finansų pritraukimas ir nepritraukiama parama iš Lietuvos valstybės iš dalies lemia šių organizacijų veiklos turinį, motyvus, kurie formuojami pagal šių fondų nuostatas ir turimus ekonominius įsipareigojimus. Šie ištekliai yra

skiriami ne tik įvairioms kultūrinėms veikloms (daugiausia), bet ir lenkų bendruomenės Pietryčių Lietuvoje (ypač besimokančiųjų mokyklose lenkų mokomąja kalba) gerovei. Taip pat lenkų, kitaip nei baltarusių ir rusų, bendruomenės mobilizavimui ir identiteto konstravimui kolektyviniame lygmenyje organizacijų lyderiai pasitelkia istorinį periodą, kai Pietryčių Lietuvos regiono teritorija priklausė Lenkijai, taip pat Lenkijos istoriją, tačiau įtraukiami ir lokalsios krašto istorijos bruožai. Reikia pabrėžti, kad lenkų savanoriškų organizacijų lyderių požiūris į etninę bendruomenę ir konstruojamas kolektyvinio identiteto turinys skiriasi. Lyderių pozicija išsiskiria kalbant apie LLRA vaidmenį ir vykdomą politiką, kadangi vieni palaiko politinę partiją LLRA ir jos politinę programą, o kiti – ne. Tokiu būdu daugelio jų tiek kolektyvinis, tiek individualus identitetas yra politizuotas, jie taip pat yra aktyvūs šios partijos nariai. Lenkų organizacijų lyderiai tapatinasi ir labai akcentuoja vietovės, kurioje gyvena, svarbą, taip pat nuolat pabrėžiamos jų (lenkų) kaip autochtonų pozicijos (gilios istorinės šaknys) šiame regione, neretai pažymima, kad tik dėl valstybių sienų kaitos jie atsidūrė kitos valstybės teritorijoje. Kita vertus, paaiškėjo, kad tie, kurie yra LLRA nariai (paprastai vyresnio amžiaus lyderiai), turi stipresnį etninį ir lokalų identitetą, o tarp tų, kurie nėra LLRA nariai (paprastai jaunesni lyderiai), dominuoja pilietinis identitetas, tapatinimasis su Lietuvos valstybe. Savo tyrimuose antropologas D. Daušas, tyrinėjęs Lietuvos lenkų identitetą, taip pat atskleidė amžiaus veiksnį konstruojant etninį ir pilietinius identitetus. Savo straipsnyje „Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas ribinėse zonose“ pažymėjo, kad Lietuvos lenkų santykis su Lietuvos valstybe vertinamas nevienprasmėškai ir priklauso nuo informantų amžiaus, kai vyresnės kartos atstovai, gimę tuomet, kai Vilniaus kraštas priklausė Lenkijai, „kvestionuoja priklausymą Lietuvos valstybei ir priklausymą lenkų nacijai grindžia savo gyvenimu *ribinėse zonose*“, o jaunesni informantai, „gimę Sovietų sąjungoje ar nepriklausomoje Lietuvoje, savo santykį su Lietuva aptaria remdamiesi pilietybės kriterijumi“ (Daušas 2012: 189). Taip pat straipsnyje „Paribio identitetai: Punsko ir Šalčininkų atvejai“ sakoma, kad jauno amžiaus lenkai Šalčininkuose „mato save tam tikroje tarpinėje būsenoje, kadangi suvokia save tiek kaip šalies piliečius, tačiau dažnai save identifikuoja, kaip šio krašto gyventojus, besiskiriančius ir nuo kilmės ir nuo gyvenamos valstybės gyventojų“ (Daušas 2014a: 103).

Skirtingai nei lenkai, tiek Šalčininkų, tiek Švenčionių rajonuose esančių baltarusių savanoriškų organizacijų, bendruomenių lyderiai teigė, kad baltarusiai ir jų etnis identitetas neretai viešai nedeklaruojamas (pavyzdžiui, viešai nesitapatinama su baltarusių etnine grupe, viešai nekalbama baltarusių kalba). Tokiu būdu ir baltarusiškų savanoriškų organizacijų veikla nepritraukia didelės baltarusių auditorijos, organizacijų renginiai daugiau uždari nei vieši platesnei bendruomenei. Baltarusių organizacijų lyderiai įvardija kelis iššūkius, metamus

baltarusių etniniam identitetui, – tai „iškilusi“ siena su jų kilmės valstybe, sutrikdžiusi ryšius su istorine tėvyne (daugeliu atvejų ir gimtine); Baltarusijos tėvynainių politika (nėra numatyta galimybės kreiptis paramos savanoriškų organizacijų projektams); stipraus Lietuvos baltarusių bendruomenės lyderio nebuvimas; organizacijų susiskaldymas; taip pat ir bendruomenių narių (baltarusių) tendencija asimiliuotis (nebekalbama ir nebenorima vaikus išmokyti kalbėti baltarusiškai). Apklaustieji baltarusių organizacijų lyderiai, nors etniškumas jiems svarbus, jie yra gimę Baltarusijoje, moka ir kartais kalba baltarusiškai, tačiau turi ir pilietinį identitetą, tapatinasi su valstybe, kurioje gyvena, jų vaikai gerai integruojasi į Lietuvos visuomenę. Kita vertus, ryškus ir lokalus identitetas, susisaistymas ir tapatinimasis su vieta, kurioje gyvena, tiek Šalčininkų vienu atveju, tiek Švenčionių kitu atveju rajonais.

Rusų savanoriškų organizacijų veikla, tiek jų įtaka rusų gyventojų identiteto formavimui (kaip ir baltarusių atveju) nežymi, kaip pripažįsta šių organizacijų lyderiai, nes nesulaukia didelio dėmesio miesto bendruomenės kontekste. Pripažįstama, kad nyksta rusų kultūra, mažėja ne tik galimybių, bet ir noro mokytis mokyklose rusų kalba, rusų etnis identitetas ir jų gimtoji kalba nebėra tokia svarbi rusams, o ypač jaunajai jų kartai, kitaip nei lenkų, kurie didžiuojasi savo etniškumu, kalba ir viešai tai deklaruoja. Minima ir tai, kad miršta Antrajame pasauliniame kare dalyvavusieji ir kariavusieji, tad nebeliko kam minėti gegužės 9 dienos. Vyrauja ir nusivylimas susiskaldžiusia rusų bendruomene, taip pat ir politinėmis rusams atstovaujančiomis partijomis, kurios, manoma, neatstovauja rusų interesams. Rusų etninės bendruomenės, jų savanoriškų organizacijų ryšiai ir sąsajos su savo istorine tėvyne (kaip ir jų bendruomenių lyderių ryšys ir sąsajos) yra labiau kultūriniai, daugelis ten nebesilanko, nors ir joje gyvena tolimi giminaičiai. Vienintelis stiprus visas įvairialypes rusų bendruomenes (pasaulietines ir religines) ir amžiaus grupes telkiantis veiksnys yra Antrojo pasaulinio karo pabaigos istorinės atminties kultūra. Vieno lyderio nuomone, Rusija nesirūpina savo tėvynainiais, nors yra Rusijos Federacijos priimtas tėvynainių įstatymas, kuris įvardijamas kaip nepalankus norintiems grįžti gyventi į Rusiją. Patys organizacijų lyderiai labiau tapatinasi su gyvenamąja vieta, miestu, kuriame gyvena, nei su visa Lietuva, tačiau nebesitapatina su savo istorine tėvyne. Kita vertus, pabrėžiam ir pilietinio bei politinio lojalumo Lietuvos valstybei svarba. Rusų savanoriškų organizacijų, taip pat ir religinių bendruomenių lyderiams etniškumas yra svarbus, nors jo viešai ir nedeklaruoja, tačiau jie neretai kasdieniame gyvenime kalba rusų kalba. Daugelio lyderių (ypač lenkų) turimas lokalus identitetas (ryškesnis tapatinimasis su vieta ir regionu) gali būti siejamas su identiteto konstravimo specifika pasienyje, kadangi vykstant istoriniams procesams, keičiantis valstybių sienoms ir jų riboms, o kartu ir politinėms santvarkoms, kaip atsvara pilietiniam arba etniniam identitetui susiformavo lokalus arba regioninis

identitetas, šio regiono įvairiataučius gyventojus labiau saistantis su gyvenama vieta arba regionu teritoriniu ir genealoginiu pagrindu. Apibendrinant kokybinių interviu metu gautus duomenis galima teigti, kad remiantis I. M. Young klasifikacija, kuri pilietinėmis organizacijomis apibrėžia organizacijas, kurių veikla yra skirta kaimynystės, miesto, šalies ar net pasaulio gyvenimui pagerinti arba patobulinti, o privačiomis apibrėžia organizacijas, kurių veikla daugiau individualistinė ir teikianti naudą jų nariams (Young 2000: 160–162), galima sakyti, kad dauguma tiek ir baltarusių, tiek ir lenkų, tiek ir rusų savanoriškų organizacijų yra labiau privačios nei pilietinės, nes jų veikla ir pobūdis daugiau orientuojasi į vietos etninių grupių bendruomenes arba tik į vietos bendruomenes apskritai.

Literatūra

Aleksandravičius Egidijus. 2013. Apleistas daržas, *Bernardinai.lt* 04 15. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-04-15-egidijus-aleksandravicius-apleistas-darzas/99161>> [žiūrėta 2016 07 11].

Balžekienė Aistė, Lapienienė Audronė, Merkys Gediminas, Telešienė Audronė. 2008. Daugiakultūrinio ir daugiakalbio ugdymo prielaidos bei problemos etniškai mišriame regione, *Etniškumo studijos* 1–2: 146–171.

Barth Fredrik. 1969. Introduction, Barth F. (ed.). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*: 9–38. Bergen, Oslo: Universitetsforlaget, London: George Allen & Unwin.

Brubaker Rogers. 2006. *Ethnicity without Groups*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Brubaker Rogers, Cooper Frederick. 2000. Beyond “Identity”, *Theory and Society* 29: 1–47.

Brubaker Rogers, Loveman Mara, Stamatov Peter. 2004. Ethnicity as Cognition, *Theory and Society* 33: 31–64.

Chung Angie Y. 2005. ‘Politics without the Politics’: The Evolving Political Cultures of Ethnic Non-Profits in Koreatown, Los Angeles, *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31(5): 911–929.

Čiubrinskas Vytis, Daušas Darius, Kuznecovienė Jolanta, Labanauskas Liutauras, Taljūnaitė Meilutė. 2014. *Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija*. Vytauto Didžiojo Universitetas: Versus aureus.

Daušas Darius. 2008. Pase įrašytoji tapatybė: Šalčininkų lenkų etninio/nacionalinio tapatumo trajektorijos, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 8(17): 53–68.

Daušas Darius. 2012. Lietuvos lenkai: etninio ir pilietinio identiteto konstravimas ribinėse zonose, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 12(21): 167–192.

Daukšas Darius. 2014a. Paribio identitetai: Punsko ir Šalčininkų atvejai, *Etniškumo studijos* 2: 89–106.

Daukšas Darius. 2014b. Teritorija, valstybė, nacija, Čiubrinskas Vytis, Daukšas Darius, Kuznecovienė Jolanta, Labanauskas Liutauras, Taljūnaitė Meilutė. *Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija*: 21–29. Vytauto Didžiojo Universitetas: Versus aureus.

Dėl dvikalbių lentelių valdininkei teks pakloti 6 tūkst. lt. 2014, *Delfi.lt* 04 08. <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/del-dvikalbiu-lenteliu-valdininkei-teks-pakloti-6-tukst-lt.d?id=64478162>> [žiūrėta 2016 09 26].

Fennema Meindert, Tillie Jean. 2001. Civic Community, Political Participation and Political Trust of Ethnic Groups, *Connections* 24(1): 26–41.

Frėjutė-Rakauskienė Monika. 2015a. Lenkų etninės grupės pilietinio dalyvavimo aspektai Pietryčių Lietuvoje, *Filosofija. Sociologija* 26(2): 146–154.

Frėjutė-Rakauskienė Monika. 2015b. The Role of Voluntary Organisations in Constructing the Common Identity and Mobilising of Polish Community in Southeastern Lithuania, *Polish Political Science Review* 3(1): 17–34.

Frėjutė-Rakauskienė Monika. 2015c. Etninių grupių, imigrantų ir LGBT žmonių reprezentacija Lietuvos interneto dienraščiuose, Lietuvos žmogaus teisių centras (sud.). *Nuomonės raiška Lietuvos internetinėje erdvėje: žmogaus teisės, etika ir teisminė praktika*: 39–51. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras.

Frėjutė-Rakauskienė Monika, Marcinkevičius Andrius, Šliavaitė Kristina, Šutinienė Irena. 2013. Etniškumo ir identiteto tyrimų kryptys socialiniuose moksluose ir jų taikymas tiriant pietryčių Lietuvos etninius procesus, *Etniškumo studijos* 2: 13–48. Vilnius: In Flexum.

Frėjutė-Rakauskienė Monika, Šliavaitė Kristina. 2012. Rusai, lenkai, baltarusiai Lietuvoje: lokalaus, regioninio ir europinio identitetų sąsajos, *Etniškumo studijos* 1–2: 126–144.

Gaučas Petras. 2004. *Etnolingvistinė Rytų Lietuvos gyventojų raida: XVII a. antroji pusė – 1939 m.: istorinė-geografinė analizė*. Vilnius: Inforastras.

Hansen Holey E., Hesli Vicki L. 2009. National Identity: Civic, Ethnic, Hybrid, and Atomised Individuals, *Europe-Asia Studies* 61(1): 1–28.

Hogan-Brun Gabrielle, Ramonienė Meilutė. 2005. Perspectives on Language Attitudes and Use in Lithuania's Multilingual Setting, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 26(5): 425–441.

Hogan-Brun Gabrielle, Ramonienė Meilutė, Grumadienė Laima. 2005. The Language Situation in Lithuania, *Journal of Baltic Studies* 36(3): 345–370.

Young Iris Marion. 2000. *Inclusion and Democracy*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Yuval-Davis Nira. 2006. Belonging and the Politics of Belonging, *Patterns of Prejudice* 40(3): 197–214.

Kalnius Petras. 1998. *Etniniai procesai Pietryčių Lietuvoje XX a. antroje pusėje*. Vilnius: Žara.

Kamusella Tomasz. 2013. Germanization, Polonization, and Russification in the Partitioned Lands of Poland-Lithuania, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 41(5): 815–838.

Kazėnas Gediminas, Jakubauskas Adas, Gaižauskaitė Inga, Kacevičius Romualdas, Visockaitė Asta. 2014. *Lenkų tautinės mažumos Lietuvoje identiteto tyrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Korzeniewska Katarzyna. 2013. „Vietinis“ (tutejszy) lenkas, katalikas: Pietryčių Lietuvos gyventojų religinė-etninė tapatybė (tyrimas Dieveniškėse, Kernavėje, Turgeliuose), *Etniškumo studijos* 2: 149–179.

Kultūros centro meno kolektyvai, *Švenčionių miesto kultūros centras*. <http://www.svencionys.lt/lit/vencioniu_miesto_kulturos_centras/1281> [žiūrėta 2016a 07 11].

Kultūros centro meno kolektyvai, *Pabradės miesto kultūros centras*. <http://www.svencionys.lt/l/Pabrades_miesto_kulturos_centras_/721> [žiūrėta 2016b 07 11].

Lenkijos parlamentaram atveža nubaustam Šalčininkų lenkui pinigų. 2014, *Delfi.lt* 02 06. <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lenkijos-parlamentaram-atveza-nubaustam-salcininku-lenkui-pinigu.d?id=63942702>> [žiūrėta 2016 09 26].

Matulionis Arvydas, Beresnevičiūtė Vida, Leončikas Tadas, Frėjutė-Rakauskienė Monika, Šliavaitė Kristina, Šutinienė Irena, Žilinskaitė Viktorija, Heinrich Hans-Georg, Alekseeva Olga. 2011. *The Polish Minority in Lithuania*. Contextual and Empirical Reports on Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe. EC. European Research Area. <https://www.abdn.ac.uk/socsci/documents/8_The_Polish_Minority_in_Lithuania.pdf> [žiūrėta 2015 08 28].

Meno kolektyvai, *Šalčininkų rajono savivaldybės kultūros centras*. <<http://www.salcininkaikultura.lt/lt/kulturos-centras/meno-kolektyvai>> [žiūrėta 2016 07 11].

Merkys Gediminas, Balčiūnas Sigitas, Balžekienė Aistė, Lapienienė Audronė, Pauliukaitė Žemyna, Telešienė Audronė. 2006. *Mokymosi prieinamumas Vilniaus rajono gyventojams*. Kaunas. <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/Mokymosi_prieinamumas_Vilniaus_rajono_gyventojams.pdf> [žiūrėta 2016 09 27].

Miestų gyventojai pagal tautybę 2011, *Oficialiosios statistikos portalas*. <<http://osp.stat.gov.lt/2011-m.-surasymas>> [žiūrėta 2016 07 12].

Nikiforova Basia. 2010. Transformation Processes in Eastern and Central Europe. Transforming Borders Functions in the Lithuanian-Polish-Belarusian Borderland, *LIMES: Cultural Regionalistics* 3(2): 124–132.

Nikžentaitis Alvydas. 2011. Simbolinis daugiakultūrio miesto užvaldymas, Nikžentaitis A. (sud.). *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: Atminčiai ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*: 285–296. Vilnius: LII leidykla.

NVO narės Šalčininkų rajone, *Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centras*. <<http://www.3sektorius.lt/trecias-sektorius/nvo-duomenu-baze/salcininku-rajonas/psl-1-20/>> [žiūrėta 2016 07 11].

NVO narės Švenčionių rajone, *Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centras*. <<http://www.3sektorius.lt/trecias-sektorius/nvo-duomenu-baze/svencioniu-rajonas/psl-1-20/>> [žiūrėta 2016 07 11].

Ore Tracy E. 2011. *The Social Construction of Difference and Inequality. Race, Class, Gender and Sexuality*. New York: McGraw-Hill.

Örkény Antal, Székelyi Mária. 2015. Constructing Border Ethnic Identities along the Frontier of Central and Eastern Europe, *Identities: Global Studies in Culture and Power* 23(6): 667–685.

Pecoud Antoine. 2010. What is Ethnic in an Ethnic Economy?, *International Review of Sociology* 20(1): 59–76.

Penn Elizabeth Maggie. 2008. Citizenship versus Ethnicity: The Role of Institutions in Shaping Identity Choice, *The Journal of Politics* 70(4): 1–18.

Sadowski Andrzej. 2008. II. National identity. The Process of the Construction of the National Identities on the Polish-Lithuanian-Belarusian Borderland, *LIMES: Cultural Regionalistics* 1(1): 46–54.

Sanders Jimmy M. 2002. Ethnic Boundaries and Identity in Plural Societies, *Annual Review of Sociology* 28: 327–357.

Shulman Stephen. 2002. Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism, *Comparative Political Studies* 35(5): 554–585.

Simon Bernd. 2011. Collective Identity and Political Engagement, Azzi A. E. et al. (eds.). *Identity and Participation in Culturally Diverse Societies. A Multidisciplinary Perspective*: 137–157. Oxford: Wiley-Blackwell.

Simon Bernd, Klandermans Bert. 2001. Politicized Collective Identity. A Social Psychological Analysis, *American Psychologist* 56(4): 319–331.

Sirutavičius Vladas. 2013. Etniškumo politizacija Lietuvoje: lenkų autonomistų judėjimas, Sąjūdis ir Lietuvos valdžios politika 1988 m. – 1990 m. pradžioje, *Etniškumo studijos* 2: 13–48.

Stravinskienė Vitalija. 2010. Tarpetniniai lenkų ir lietuvių santykiai Rytų ir Pietryčių Lietuvoje 1953–1959 m., *Istorija* 1(77): 42–51.

Stravinskienė Vitalija. 2011. Lenkų švietimas Rytų ir Pietryčių Lietuvoje: 1944 m. antra pusė – 1947 m., *Istorija* 2(82): 14–23.

Stravinskienė Vitalija. 2012. Rytų ir Pietryčių Lietuvos lenkų mokyklos: 1947–1959 m., *Lietuvos istorijos metraštis* 2011, 1: 81–95.

Surgutanov Andrius. 2014. V. Tomaševskis: Lietuvoje yra pažeidžiamos žmogaus teisės, *tv3.lt* 01 10. <<http://www.tv3.lt/naujiena/770633/v-tomasevskis-lietuvoje-yra-pazeidziamos-zmogaus-teises>> [žiūrėta 2016 09 26].

Šalčininkų administracijos direktorius B. Daškevičius apmokėjo lenkiškas lenteles. 2014, *Delfi.lt* 05 08. <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/salcininku-administracijos-direktorius-b-daskevicius-apmokejo-lenkiskas-lenteles.d?id=64734037>> [žiūrėta 2016 09 26].

Šalčininkų administracijos direktorius B. Daškevičius sumokėjo daugiau kaip 47 tūkst. Litų baudą už dvikalbes lenteles. 2014, *15min.lt* 05 08. <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/salcininku-administracijos-direktorius-boleslovas-daskevicius-sumokejo-bauda-uz-dvikalbes-lenteles-56-425064>> [žiūrėta 2016 09 26].

Šalčininkų rajono savivaldybė. <<http://www.salcininkai.lt/>> [žiūrėta 2016 07 11].

Šliavaitė Kristina. 2015. Kalba, tapatumas ir tarpetniniai santykiai Pietryčių Lietuvoje: daugiakultūriškumo patirtys ir iššūkiai kasdieniuose kontekstuose, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 15(24): 27–51.

Švenčionių rajono savivaldybė. <<http://www.svencionys.lt/index.php?479597273>> [žiūrėta 2016 07 11].

Trimakas Ramūnas. 2013. Post mortem Romanui Voinickiui, *Bernardinai.lt* 03 07. <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2013-03-07-ramunas-trimakas-post-mortem-romanui-voinicikiui/96883>> [žiūrėta 2016 07 11].

Ubarevičienė Rūta, Burneika Donatas, van Ham Maarten. 2015. Ethno-Political Effects of Suburbanization in the Vilnius Urban Region: An Analysis of Voting Behavior, *Journal of Baltic Studies* 46(2): 217–242.

Zimmer Oliver. 2003. Boundary Mechanisms and Symbolic Resources: Towards a Process-oriented Approach to National Identity, *Nations and Nationalism* 9(2): 173–193.

Zinkevičius Zigmās. 1993. *Rytų Lietuva praeityje ir dabar*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Związek Polaków na Litwie. <<http://zpl.lt/>> [žiūrėta 2016 07 11].

Žiliukaitė Rūta. 2006. Ką renkamės – laisvę telktis ar likti nuošalyje?, Žiliukaitė Rūta, Ramonaitė Ainė, Nevinskaitė Laima, Beresnevičiūtė Vida, Vinogradnaitė Inga. *Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*: 20–42. Vilnius: Versus aureus.

Žiliukaitė Rūta, Ramonaitė Ainė, Nevinskaitė Laima, Beresnevičiūtė Vida, Vinogradnaitė Inga. 2006. *Neatrasta galia. Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis*. Vilnius: Versus aureus.

Wilson Thomas M., Hastings Donnan (eds.). 2000. *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge: University Press.

Wimmer Andreas. 2008. The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory, *American Journal of Sociology* 113(4): 970–1022.

Матулионис Арвидас Виргилиус, Фрејуте-Ракаускене Моника, Шлявайте Кристина. 2013. Между локальной и европейской идентичностью: анализ этнических групп (русские, поляки, белорусы) в Литве, *Вестник Социальных Наук* 1(16): 18–42.

Civic Mobilization of Ethnic Groups in Southeastern Lithuania: Belarusian, Polish and Russian Voluntary Organizations

Monika Frėjutė-Rakauskienė

Summary

The article analyzes Belarusian, Polish, and Russian voluntary organizations in the Šalčininkai and Švenčionys districts and the mobilization of ethnic groups, since these organizations are perceived as a channel for the civil and political mobilization of these ethnic groups. The leaders of such organizations are perceived as actors of individual ethnic identity who partly influence the mobilization of ethnic groups, the activities of voluntary organizations and content of collective ethnic and civic identities, and the relationship with the country of residence and with the country of origin.

The article is based on 39 semi-structured interviews, mostly with the leaders of voluntary organizations in Eišiškės, Pabradė, Šalčininkai, Švenčionys, and Švenčionėliai. It analyzes how leaders of different organizations see and construct the goals of their organizations and the community; what means they give to the activities of the organizations; the differences between the attitudes of the leaders or representatives of different ethnic organizations and the local Belarusian, Polish, and Russian ethnic communities and their mobilization processes; the attitudes to the Lithuanian state and its ethnic policy and to the country of origin; and the contacts and cooperation with the state of origin and its role in supporting its compatriots abroad, their organizations, and their communities. The cities where the research was performed are near the Lithuanian-Belarusian border. Therefore, the impact of the border on ethnic identity formation and transformation is also examined. Field research was carried out from May 2013 till June 2014. The leaders of different voluntary organizations were interviewed, such as those of artistic groups (folk and pop ensembles or dance groups) of cities' and municipalities' cultural centers as well as associations, schools, and established organizations (e.g., children's song and dance ensembles, folk culture clubs). Leaders and representatives of voluntary organizations for different age groups (the young generation [17–30], the middle generation [31–50], and the older generation [50 or more]) were interviewed; interviews included both men and women. Interviews were carried out in the context of the project 'Ethnic Minorities in Southeastern Lithuania: Ethnic, Civic, Regional and Local Identities' executed by the Lithuanian Social Research Centre Institute for Ethnic Studies and was funded by the Research Council of Lithuania (contract number VAT - 50/2012). In Eišiškės, Pabradė, and Šalčininkai the Polish ethnic group

is dominant, and Lithuanians make up a minority of the population, while in Švenčionys and Švenčionėliai, Lithuanians comprise the majority of the population. The Polish and Russian ethnic groups comprise 17.3 percent of the total population in Švenčionys, and in Švenčionėliai Poles comprise 14.6 percent and Russians 8.6 per cent of the total population (Table 1) (Miestų... 2016). This research presented in the article applied a constructivist approach to ethnicity and the identity acquisition processes (Brubaker, Cooper 2000; Brubaker, Loveman, Stamatov 2004; Barth 1969; Sanders 2002, etc.). The research has been based on the studies of researchers of identity who accept the constructivist paradigm and emphasize the importance of identity contextualization and identity construction in analyzing it and ask questions about how and in which ways the country's policy, different social institutions, and political interest groups form a collective identity or identity at the individual level (Wimmer 2008; Penn 2008; Ore 2011, etc.). The article also focuses on the role of leaders of voluntary ethnic minority organizations in mobilizing the ethnic community, creating ethnic voluntary organizations, and carrying out various activities, which bring together the community and draw boundaries between ethnic groups and communities (Yuval-Davis 2006; Brubaker 2006). The qualitative research data shows that ethnic minority mobilization in the Šalčininkai and Švenčionys districts, as well as the number of voluntary organizations in these areas, differs. The greater numbers of Polish voluntary organizations partly depend on the ethnic composition of the population in the cities located in different districts. For example, Polish voluntary organizations in the Šalčininkai District are very active, and they often closely cooperate and are linked to the political party Electoral Action of Poles in Lithuania (EAPL), and leaders of the voluntary organizations are often members of this party. Meanwhile, in the Švenčionys District (except Pabradė), Poles and their organizations are not so active, which is confirmed by the Belarusian and Russian organization leaders.

Belarusian and Russian voluntary organizations and religious communities in the Šalčininkai and Švenčionys districts are not numerous. Unlike the EAPL party, political parties representing the Russian ethnic minority do not cooperate with the surveyed voluntary Russian organizations, and the informants expressed criticism about the Lithuanian Russians Union (LRS) because it does not cooperate and does not represent the interests of Russians in Lithuania. According to the research data, Polish voluntary organizations and their leaders, unlike Russian and Belarusian ones, have the greatest impact on Polish identity formation and Polish community mobilization. Leaders of Polish organizations emphasize ethnicity and its free public declaration, the maintenance and promotion of their culture, and language and the importance of public speaking in Polish language. On the other hand, the leaders emphasized loyalty to the Lithuanian state through the celebration of national holidays and the importance of knowledge

about Lithuanian history. It could be stated that this happens not only because of funding and attention of the Polish state to its nationals abroad (differently from Belarusian and Russian organizations, the main sources of funding for Polish organizations come from Poland through funds and other institutions established to support Polish compatriots in other countries) but also because in the Šalčininkai District, the most seats in the municipal council belong to members of the EAPL party. Since most leaders of the Polish organizations are members of this party, they might accept a favorable decision and partly favorable redistribution of finances for local Polish organizations and thus pay more attention to the Polish ethnic group, their community's needs, and culture. The attraction of the finances from Poland and failure to attract support from the Lithuanian state could shape the activities of these organizations, which are formed according to the provisions and economic commitments of such funds. These financial resources are allocated not only to different cultural activities (for the most part), but also for the well-being of the Polish community in southeastern Lithuania (especially those who attend schools with Polish language instruction). Leaders of Polish organizations (unlike Belarusian and Russian organizations' leaders) highlight Polish history and the historical period when the southeastern region of Lithuania belonged to Poland, and include local and regional historical features in community mobilization and the construction of collective identity. It should be emphasized that the approach to the ethnic community and construction of the content of collective identity by leaders of Polish voluntary organizations differs. Their position differs when they speak about the EAPL political party and its role and policies – some of them support the EAPL party and its political program, while others do not. Therefore, the collective memory and individual identity of many of them is politicized. It was observed that those who are members of the EAPL party (usually older leaders) have stronger ethnic and local identities, and those who are not members of the EAPL party (usually younger leaders) have a civic identity and identify themselves more with the Lithuanian state. Unlike the Poles, leaders of Belarusian voluntary organizations in the Šalčininkai and Švenčionys districts said that the Belarusian ethnic identity often is not publicly declared (i.e., they do not identify with the Belarusian ethnic group and do not speak the Belarusian language publicly). Thus, Belarusian voluntary organizations do not attract a large audience among Belarusians and the events or activities of these organizations are more closed than open. Belarusian organizations' leaders identify several challenges for Belarusian ethnic identity: the border with Belarus, which complicates relations with the historical homeland; the Belarusian state's policy towards nationals abroad, which does not foresee the possibility for voluntary organizations to apply for support for the projects; the absence of strong community leaders for Lithuanian Belarusians;

the fragmentation of the organizations; and community members' tendency to assimilate (Belarusians in Lithuania do not speak Belarusian language and generally do not want to teach their children to speak Belarusian). The interviewed Belarusian leaders, despite the fact that their ethnicity is important for them, that they were born in Belarus, and that they sometimes speak Belarusian language, also have a civic identity, identify themselves with the state they live in, and have children who are well integrated into Lithuanian society. On the other hand, the local identity and identification with the place they live (the Šalčininkų and Švenčionių districts) prevail. Russian voluntary organizations' activities as well as their influence on the Russian population with regards to identity formation (as in the case of Belarusian organizations) is negligible, as recognized by the leaders of these organizations, since they do not receive much attention in the community. It is recognized that Russian culture is becoming blurred; the opportunities and the desire to learn in schools with Russian language instruction is decreasing; and Russian ethnic identity and their native language is not as important to Russians, particularly for the younger generation, unlike the Poles, who are proud of their ethnicity and language and publicly declare it. Disappointment in the fragmented Russian community, including the political parties representing Russians in Lithuania, which is considered to misrepresent the interests of Russians, prevails. The Russian ethnic community and voluntary organizations' links with Russia (as well as their community leaders' links) are more cultural, and few visit Russia, where they may have distant relatives. The only strong factor unifying leaders of Russian voluntary organizations (of both secular and religious types and various age groups) is the culture of the historical memory of the Second World War. Most organizations' leaders identify themselves more with place of residence, the city in which they live, rather than with the whole of Lithuania. However, they do not identify with Russia. On the other hand, they highlight the importance of civic and political loyalty to the Lithuanian state. For the leaders of Russian voluntary organizations, ethnicity is an important factor; even though they do not declare it publicly, they often speak Russian in everyday life. The prevailing local identity (pronounced identification with the place and the region) of many interviewed leaders (especially Polish) may be associated with the specifics of identity construction near the border regions. The historical processes that occurred when the change in borders and boundaries, and hence political orders, took place may influence the formation of local or regional identity based on territory and genealogy as a counterweight to civil or ethnic identity.